

کتاب پیژندنه

د کتاب نوم: پیسې او کریدت

څانګه: بانګداری

تدوین کوونکی: غلام حضرت میمنه ای

ژباړن: نور الله حقم

د څار کمېټه:

- محمد آصف ننگ د تخنیکي او مسلکي زده کړو معین
- دیپلوم انجنیر عبدالله کوزایي د تعلیمي نصاب رییس
- محمد اشرف وحدت په تعلیمي نصاب کې د معینیت د مقام سلاکار

د تصحیح کمېټه:

- فرشته
- محمد احسان احسان

د ګرافیک او ډیزاین څانګې مسئول: محمد جان علیرضایی

ګرافیک او ډیزاین:

علی مومنی

چاپ کال:

۱۳۹۲ لمريز کال

تیراژ:

۳۰۰۰ ټوکه

چاپ ځل:

لومړی

وېب پاڼه:

www.dmtvet.gov.af

برېښنالیک:

info@dmtvet.gov.af

کوډ ISBN:

ISBN 9789936300729

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ور سره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هیواد به تل څلیږي
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مو دی رهبر
دا عزت د هر افغان دی
هر بچی بې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه یان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زړه وي جاوېدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

د پوهنې وزارت پېغام

ګرانو زده کوونکو، محصلانو او درنو ښوونکو!

د یوې ټولنې وده او پرمختګ کاملاً د همغې ټولنې د پیاوړو کاري کادرونو، بشري قوې او ماہرو فکرونو په کار او زیار پورې تړلې دي. همدا بشري قوه او کاري مټې دي چې د هیواد انکشافی اهدافو ته د رسېدو لارې چارې طی کوي او د یوه ښکمرغه، مرفه او ودان افغانستان راتلونکی تضمینوي.

انسان په خپل وار سره د الله تعالی له جانبه او هم د خپل انساني فطرت له اړخه مؤظف او مکلف دی چې د ځمکې په عمران او د یوه سوکاله ژوند د اسبابو او ایجاباتو د تکمیل لپاره خپل اغیزمن نقش، همدارنگه ملي او اسلامي رسالت ادا کړي.

له همدې ځایه ده چې د یوه ژوندي او فعال انسان نقش، د خپل ژوند د چاپېریال او خپلې اړوندې ټولنې په اړه، تل مطلوب او په هېڅ حالت کې نه نفي کیږي او نه هم منقطع کیږي.

په ټول کې د پوهنې نظام او په خاصه توګه د تخنیکي او مسلکي زده کړو معینیت مسوولیت او مکلفیت لري چې د اسلامي ارزښتونو، احکامو او همداراز معقولو او مشروعو قوانینو ته په ژمنتیا سره، د افغانستان په انکشاف کې فعاله، چابکه او موثره ونډه واخلي، ځکه دغه ستر او سپېڅلي هدف ته د رسېدو په خاطر د انساني ظرفیت وده، د حرفوي، مسلکي او تخنیکي کادرونو روزنه او پراختیا یو اړین مقصد دی. همدا په تخنیکي او مسلکي زده کړو مزین تنکي ځوانان کولی شي چې په خپلې حرفې او هنر سره په سیستماتیک ډول د هیواد انکشاف محقق او میسر کړي. جوته ده چې په افغانستان کې د ژوند تګ لاره، دولتداري او ټولنیز نظام د اسلام له سپېڅلو احکامو څخه الهام اخیستی؛ نو لازمه ده چې زموږ د ټولنې لپاره هر ډول پرمختګ او ترقي باید په علمي معیارونو داسې اساس او بنا شي؛ چې زموږ د کارګر نسل مادي او معنوي ودې ته پکې لومړیتوب ورکړ شي. د حرفوي ظرفیت جوړونې تر څنګ د ځوانانو سالم تربیت او په سوچه اسلامي روحيې د هغوی پالنه نه یواځې پخپل ذات کې یوه اساسي وجیبه ده، بلکې دا پالنه کولی شي چې زموږ وطن پخپلو پښو ودروي، له ضعف څخه یې وژغوري او د نورو له سیاسي او اقتصادي احتیاج څخه یې آزاد کړي.

زموږ ګران زده کوونکي، محصلان، درانه استادان او مریبون باید په بشپړه توګه پوه شي، چې د ودان او ښکمرغه افغانستان ارمان، یواځې او یواځې د دوی په پیاوړو مټو، ویش احساس او نه ستړي کېدونکي جد او جهد کې نغښتی او د همدغو مسلکي او تخنیکي زده کړو له امله کېدای شي په ډېرو برخو کې د افغانستان انکشافی اهداف تر لاسه شي. د دې نصاب له ټولو لیکوالانو، مولفینو، ژباړونکو، سمونونکو او تدقیق کوونکو څخه د امتنان تر څنګ، په دې بهیر کې د ټولو کورنیو او بهرنیو همکارانو له مؤثرې ونډې او مرستو څخه د زړه له کومې مننه کوم. له درنو او پیاوړو استادانو څخه راجامندانه هیله کوم چې د دې نصاب په ګټور تدریس او فعاله تدریب سره دې د زړه په ټول خلوص، صمیمي هڅو او وجداني پیکار خپل ملي او اسلامي نقش ادا کړي.

د ښکمرغه، مرفه، پرمختللي او ویاړمن افغانستان په هیله

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

لړلیک

پاڼې	سرلیکونه	څپرکي
۱	د پیسو پیدایښت او د علماؤ له نظره د هغو تعریف	لومړی
۱۱	د پیسو سستمونه او د پیسو د (څپرولو) اصل	دویم
۲۳	د پیسو ویش او د هغو ارزښت	درېیم
۳۷	انفلاسیون او مالي بازارونه	څلورم
۵۷	کریدت او په اقتصاد کې د هغه رول	پنځم
۶۵		سرچینې او اخیستنې

سریزه

داچې دانسان دپیداښت په اړه دځمکې په مخ سوچ وکړو زموږ ذهن دوه اقتصادي مفهومونه چې د بشر له اړتیا اومادې اومعنوي غوښتنو څخه عبارت دي اوږي اوپه همدې حال کې دوهمه معقوله هغه توکې دی چې لومړنې اقتصادي مفهوم ته پری ځواب ویلی شو. داققتصاد دا دوه مفهومه چې عبارت د اړتیاو او هغه توکې چې دا اړتیاوې په پوره کېږي د بشر له پیداښت سره سم منځ ته راغلي دي داچې انسان داقصادي، اجتماعي، سياسي اودژوند په بیلابیلو اړخونو کې ځانگړي لاس ته راوړنې لري. ددغو بریاو عمدۀ علت داقصادپه همدې دو مفهومونو کې نغښتي دی، ځکه انسان فعالیت ته اړ باسی اوفعالیت په خپله دتاریخ په اوږدو کې د انسان پیاوړتیا اوبشپړتیا لامل شوی دی.

اوهمدانسانې غوښتنې دښې اوجورښت له نظره بیلابیلې ښې لري، اوبی سرحدۀ اولایتناهي وي. اوله بلي خواه هغه توکې چې دغه غوښتنې په پوره کېږي دتاریخ په اوږدو کې بېلابېلې ښې ځان ته غوره کړي دی په همدې حال کې اقتصادي معقولې انسان اړباسی چې تولید وکړي اومرام له تولید نه دتوکو اوامتعه د ښې بدلون دي اوهمدانسانې بدلیدل په پیسو کې لیدلې کېږي، یانې پیسې دتاریخ په بېلابېلو پړاونو کې په ځانگړي بڼه منځته راغلي دي. اوکه دبشر له لومړيې پیداښت څخه مطالعه وکړو نو له فلزاتو څخه تر بانکنوټ پوري له ځان سره لري اوکه چیرې موږ دبانکنوټونو پیداښت دتاریخ په اوږدو کې وڅیړو بېلابېلې ښې لري چې دپیسو ځانگړنې اوصفات لري چې عبارت دي له چک، ارزښت لرونکی سند اوروغتیا سند دي چې دغه دنقد پیسو ځانگړنې نه لري. خود پور اود کړیدیت په بڼه وي.

موږ دلته داهم مطالعه کوو چې دپیسو په نه شتون کې، ولې شته ارزښت یې دبشر په وړاندې، اودغه اجتماعي موجود څنگه خپلې اړتیاوو ته ځواب ویلې دي. اوپه دي عنوان چې دتوکو ورکړه اويا درامنځته شوی ارزښت دانسان په وړاندې اويا دجنس په مقابل کې اوبل عنوان کړیدیت ټاکلې شو. اوپه دی توانیږو چې دپیسو اوکړیدیت تر عنوان لاندې مطالعه کړو. نووویل شو چې دسلو، زرو اومیلیون انساني غوښتنو په وړاندې یوازې یوڅیز شتون لري. هغه پیسې دي اوارینه ده چې دپیداښت، جوړښت، ماهیت اومفهوم په اړه کافي معلومات ولرو.

په درناوی

غلام حضرت میمنه ایډی

د پیسو پیدایښت او د علماؤ له نظره د هغوی تعریف

ټولیزه موخه:

د پیسو تعریف او ماهیت

د زده کړي موخې: د دې څپرکي تر لوستلو وروسته به زده کوونکي وکولی شي:

- د پیسو رشد او تکامل توضیح کړي
- د بشر د اړتیاؤ په هکله د هغوی اهمیت درک کړي.
- د پیسو د تاریخچې په هکله معلومات تر لاسه کړي
- د پیسو خاصیتونه او مشخصات توضیح کړای شی.

مخکي تر دې چې د پیسو د پیدایښت په هکله اجتماعي، اقتصادي او سیاسي پدیدې و څیړل شي، غوره ده چې په لومړی سر کي د پیسو د ماهیت او اهمیت په هکله معلومات تر لاسه کړو چې د هغوی داخلي او بهرني جوړښت نمایندگي یا استازیتوب کوي، نو په دې اساس ویلای شو چې د پیسو پیدایښت د بشر له پیدایښت سره یو ځای منځته راغلی دی او د بشر د ژوند په اوږدو کي د هغه د لاسته راوړنو او ایجادونو له کبله کولای شو ددغې اقتصادي پدېدې تاریخ تثبیت او معلوم کړو.

که څه هم په دغه خاورینه کره کي د بشر د هستوګنې تاریخ میلیاردونه کلونه له ځانه سره ولري خو د تر لاسه شویو لاسوندونو او مدارکو په بنا ویلای شو چې چې لرغون پېژاندو د حضرت عیسی له میلاد نه نژدې ۲۷۰۰۰ کاله مخکي د بابل په ښار کي د دجلې او فرات د سیندونو تر منځ چې د اوسني بغداد له ښار څخه یو سلو شل کیلومتره لري شتون لری، د پیسو د ودې او تروج اثار موندلي دي. البته دغه اثار د هغه ځای په غرونو کي له هغو مغازو، انساني کوپړیو او داسی نورو هغو تصاویرو څخه عبارت دي چې په دغه سیمه کي د انسانانو هستوګنه تثبیتوي.

په دې ځای کې ممکن پوښتنه مطرح شي چې دغو انسانانو خپلې اړتیاوې دکوم څه په واسطه رفع کولې، نو ویل کېږي چې په دې وخت کې اقتصاد پیژندنې ابتدایې بڼه درلوده، له همدې کبله د هغوی د اړتیاؤ رفع کول د ورو او بطي بهیر ښودنه کوي. نو غوره ده چې له پیل یا ابتدایې پړاو نه د بشر د اړتیاؤ وضع تر مطالعې لاندې ونیسو.

په لومړۍ سر کې په انفرادی توګه او له هغه وروسته په ګروپي یا ډله یز ډول په دواړو پړاونو کې د بشر د اړتیاؤ رفع کیدل د بشر د خوړو له موضوع څخه عبارت دي. په دې معنا چې په لومړۍ پړاو کې انسانانو له خپل چاپیریال او شاوخوا څخه غذا تر لاسه کوله، خو کله چې د دوی په شا وخوا کې د غذاېې موادو لاسته راوړل ستونزمن شول، نو مجبور شول چې له یوه ځای څخه بل ځای ته مهاجرت وکړي.

د ویري او خوف په څیر یو لړ احساساتو هم هغوی دې ته اړیستل تر څو کالونې یا ډله یز حرکت وکړي او ژوند غوره کړي همدغه لامل دی چې د کیفیت او کمیت له مخې له بېلابېلو خوراګونو سره مخ کیدل. له دې څخه وروسته هغوی د هغو وسایلو په هکله فکر کول شروع کړل چې له دوی سره یې د خوړو په تر لاسه کولو کې مرسته کولای شوی، همدا شان په دې مرحله کې د انسانانو په منځ کې د زورور او کمزوري انسان فکر او پرتله منځته راغله او په ورته حال کې د ترس یا ویرې ایجاد دی چې انسانان یې اړیستل تر څو نه یوازې د خپلو غذاېې اړتیاؤ په هکله فکر وکړي بلکې د خپل ځان د ژغورني او سرپنا په هکله هم فکر وکړي تر څو د دارونکو حیواناتو له شر څخه په امن کې پاتې شي، نو په دې توګه انسانان فکر کولو ته اړ شول تر څو د خپلو بېلابېلو اړتیاؤ په هکله فکر وکړي، همدغه لاملونه دې چې د بشر د ودې او اړتیاؤ سبب ګرځیدلي دي او د لومړۍ ځل لپاره یې د خپلو اړتیاؤ رشد او تکامل او د هغوی د لاسته راوړنې فکر ځانته جلب کړ او د خپلو اړتیاؤ د لري کولو د وسایلو په فکر کې شول.

دا چې په هغه زمانه کې نه خو پیسو شتون درلود او نه د پیسو په اړه د کومو معلوماتو څرک لګیده، خو په دې وخت کې د لومړۍ ځل لپاره د پرتلې یا مقایسي کلمه منځته راغله چې د همدې کلمې له مخې یې وکړای شول د خپلو لاسته راوړنو د ارزښت په هکله فکر وکړي. همدا شان په ورته وخت کې انسانې اړتیاؤ هغوی دې ته اړ کړل تر څو د تبادلې له روش څخه استفاده وکړي. د همدغو اړتیاؤ د رفع کولو له کبله انسانان دوهم پړاو ته ننوتل چې د جنس په جنس تبادلې یا Barter سستم په کې رامنځته شو چې دغه ډول اقتصاد د د مولده ځواکونو له مخې د طبعي اقتصاد په نامه یادېږي. د جنس په جنس تبادلې رواج شوه او دانسان د اړتیاؤ د زیاتوالي له مخې د جنس د تبادلې سستم له یو اړخیز ډول څخه دوه اړخیز ډول ته بدلون وموند یانې یوه جنس د څو جنسونو په مقابل کې ځای ونیو او د څو جنسونو په مقابل کې یې د تبادلې وړتیا تر لاسه کړه چې د تبادلې دغه ډول د تبادلې د څو اړخیز سستم په نامه یادېږي. د تبادلې دغه سستم هم ملیاردونه کاله زمانې واټن له ځانه سره لري او وروسته یې دهغو

ستونزو له مخي چې په دې سستم کي منځته را تلې، وکړای شول چې خپل ځای جنس په جنس سیستم ته پرېږدې چې په لومړی سر کي د دغو ستونزو ذکر کول غوره بولو چې په لاندي ډول دي:

۱. کوم شيان چې تبادلې کيدل، د ویش وړتيا يې نه درلوده

۲. د اړتيا وړ توکيو ليرېد او انتقال ستونزمن ؤ

۳. د ترانسپورت او حمل او نقل د وسايلو نشتوالی

۴. جوي يا اقليمي حالات

۵. د ځيني شيانو په هکله د ميل يا رجحان نشتوالی

همدغه ذکر شوي پنځه عناصر وو چې انسانان يې دې ته وادار کړل تر څو د ارزښت په هکله فکر وکړي او د غذا د لاس ته راوړلو په موخه له يوه ځای څخه بل ځای ته وکوچيږي او د همدغو مهارجرتونو له کبله انسانان له نجيبه فلزاتو سره اشنا شول، يانې (يعنی) د نجيبه فلزاتو له شتون نه وړاندي انسانانو د تبادلې په سیستم کي له هغه ارزښت نه استفاده کوله چې کيميا ب او نادر وو او په سختۍ سره تر لاسه کيدل لکه د فيل غاښونه، د زمري پينجې او داسي نور.

د انساني اړتياؤ د زياتوالي په پايله کي انسانانو په دوهمه مرحله کي له فلزاتو څخه د تبادلې د عامل په توگه استفاده کول پيل کړل چې له فلزاتو څخه د تبادلې د عامل په حيث د استفاده کولو په برخه کي هم د هغوی ندرت مطرح وو.

د تبادلوي سیستم ستونزو او په فلزاتو کي د ويشلو او نه خرابيدلو په ځير نورو نغښتل شويو ارزښتونو شتون ته په کتني سره په محلاتو کي د اړتياؤ د لری کولو په موخه د تبادلې دغه سستم د يوه سهولت او اسانتيا په توگه منځته راغی، او په دې توگه نجيبه فلزاتو د تبادلې ارزښت تر لاسه کړ او په دې توگه انسانانو ورو، ورو د خپلو اړتياؤ د رفع کولو په مقصد له پيسو څخه استفاده کول زده کړل.

د پورتنیو معلوماتو په اساس کولای شو پيسې په لاندي ډول تعريف کړو:

کوم شی چې د انسان اړتياوي پوره کولای شي له پيسو څخه عبارت دی، په بله وينا، کوم شی چې د اړتياؤ د رفع کولو په برخه کي د ارزښت د معيار په توگه منل شوی وي او د ارزښت ساتني وړتيا ولري له پيسو څخه عبارت دی. همدا شان د افغاني تعريف له مخي ويلای شو کوم شی چې د پيسو دندې تر سره کولای شی له پيسو څخه عبارت دی.

د تاریخ په لړ کې د پیسو وده او بشپړتیا یې بهیر:

په دې ځای کې بهتره ده په لومړۍ سر کې د تاریخ پړاو تر مطالعې او څیړنې لاندې ونیسو. کولای شو د مولده ځواکونو یا تولید د وسایلو له مخې پیسې توپیر کړو یانې (یعنې) که چیرته د انسانانو اقتصادي وده د تاریخي مراحلو له مخې وڅیړو، د پنځو تاریخي پړاونو لرونکي ده چې لومړی پړاو یې د ودې او وحشت او یا لومړني کمون له مرحلې څخه جوړ شوي چې د وحشت او لومړي پړاو کې انسانانو د پیسو په برخه کې داسې فکر کاوه چې گواکې د تبادلې سستم مستقر دی او د اجناسو د تبادلې په برخه کې له هغه څه نه گټه واخیستل شي چې نادر او کم یافته وي او تر لاسه کیدل یې نسبتاً ستونزمن وي او د هر چا له لوري یې د لاسته راوړنې هڅو د کمیابې یا ندرت ارزښت ور بخشلی وي چې د فیل غاښونه او د زمري پنځې یې ځیني بیلگې دي چې د پیسو په توگه تري گټه اخیستل کیدله.

دا چې د ورته توکيو تر لاسه کول یو ستونزمن عمل ده او د اصالت په صورت کې یې د انسان د له منځه تللو یا له منځه تللو ویرې شتون درلود نو په پایله کې له فلزاتو څخه گټه اخیستل پیل شول او په ورته وخت کې د حاکم او محکوم د طبقې د بروز یا منځته راتلو سبب شول او د طبقاتو تر منځ پولې او سرحدونه جوړ شول او له یوه ځای څخه بل ځای ته د موادو لیرېد او نسبې تبادلوي تجارت اوج ته ورسېدو چې د فیل د غاښونو او زمري د پنځو ځای سرو او سپینو زرو ونیو او له تاریخي نقطه نظره دوهم پړاو یانې د بردګې مرحله پیل شوه او تر څوارلسمې او پنځلسمې پېړۍ پوري یې دوام وکړ. د دولت اداري سیستم را منځته شو، پاچایان هم د سرو او سپینو د را ټولولو په هڅو کې شول تر څو له هغوی څخه سکې جوړې کړي او د اجناسو د رانیولو په برخه کې د پیسو په توگه تري گټه واخلي .

د تاریخي پړاونو له مخې دغلامانو پاڅون د خاوندانو په وړاندې پنځلسمې پېړۍ په وروستیو کې پیل او او په پایله کې د غلامی سستم د ماتې لامل شول چې په ځای یې درېیم تاریخي پړاو چې د فیودالیزم له پړاو څخه عبارت دی چې تر شپاړسمې او اولسمې پېړۍ، حتی په هند او چین او اسيا په براعظمو کې د اتلسمې پېړۍ تر اخري پورو دوام وکړ.

په دې پېړۍ کې د پیسو د پیدا کیدلو په برخه کې پاچاهانو د سرو او سپینو زرو له سکو څخه کار اخیسته. د اوسپنیزو پیسو سیستم چې بیلابیل ډولونه یې مطالعه کولای شو له هغه وروسته به یې د ډولونو په برخه کې معلومات تر لاسه شي چې د اوسپنیزو پیسو دغه سستم په نړۍ کې تر نولسمې پېړۍ پوري دوام درلود. د دغه سیستم محور له سرو او سپینو زرو څخه جوړ شوي دي، دغه دوه فلزات تر نولسمې پېړۍ پوري بدلون مومي. د سرو او سپینو زرو گډ مشخصات په لاندې ډول دي:

۱. دواړه يې نادر يا لير پيداكېدونكي دي
۲. دواړه يې د زنگ وهلو خاصيت نلري
۳. دواړه يې په کوچنيو پاڼو او ټوټو باندي د وزن او ارزښت له بابلو پرته ویشل كیدی شي
۴. دواړه يې په اسانۍ سره ليردول كیدی شی
۵. دواړه يې د زينت او ښكلا لپاره كارول كیدی شی
۶. دواړه فلزات د ذاتي ارزښت لرونكي دي

نن ورځ هم د پورته خصوصياتو لرونكي پيسې د غوره خاصيت لرونكو پيسو په ډول پيژندل كېږي.

د پيسو خصوصيات : پيسې هم د نور ټولو اقتصادي پدېدو په څير يوه مهمه اقتصادي پدېده ده چې د نورو اقتصادي واقعاتو او مفاهمو په څير د اقتصاد په داخلي او خارجي ساحاتو كې د خپل اهميت لرونكي دي. د دې لپاره چې دپيسو د ماهيت او مفهوم په هكله لاسه معلومات تر لاسه كړو، غوره ده چې د پيسو له خصوصياتو سره پيژندگلوي پيدا كړو. دا چې دغې موخې ته ورسېږو، اړ يو چې د پيسو داخلي او بهرني جوړښت درك كړو

د پيسو د خصوصياتو له درك كولو سره موږ د پيسو دندو ته هم نژدې كېږو ، د پيسو د دندو پيژندل له موږ سره مرسته كوي تر څو په ټولنه كې د هغوی له اقتصادي تاثيراتو سره په تړاو اقتصادي او غير اقتصادي متاع تشخيص كړای شو او د هيواد اقتصادي وضع په غوره توگه درك او تحليل كړای شو.

پيسې اوه ډوله خاصيتونه لري چې له هر يوه څخه يې په ځانگړي توگه يادونه كېږي خو په دې ځای كې غوره ده لومړي هغه ډلبندي كړو او له هغه وروسته ورباندي بحث وكړو.

۱. د تبادلې خاصيت
۲. د شيانو د ارزښت د معيار خاصيت
۳. په پراخه توگه د منلو وړتيا
۴. د ویشلو وړتيا
۵. په اسانه توگه د ليرد او انتقال وړتيا
۶. د تداوم خاصيت يا د اوږدې مودې لپاره د ساتلو خاصيت
۷. د ارزښت د ساتلو خاصيت

۱. **تبادلہ:** کہ چیرته د خپل شتون له نقطه نظره وڅیړو، لیدل کیږی چې تبادلہ خورا اوږده سابقه لري ځکه تبادلې د طبیعي اقتصاد په سستم کې هم شتون درلودلای دی خو وروسته یې د مولده ځواکونو د ودې له کبله په بیلابیلو ډولونو وده کړی، تر څو د پخواني مرحلې ته ورسیري. خو په دې ځای کې پوښتنه مطرح کیږی چې د کومو عواملو له مخې د جنس په مورد کې تبادلہ منځته راغله؟ د پوښتني د ځواب کولو لپاره غوره ده چې د اقتصادي او غیر اقتصادي امتعو په هکله د تبادلې د اساسي علت په لټه کې شو چې کولای شو په دې اړه دوه مطلبونه مطالعه کړو.

لومړی دا چې وده د بشر له اړتیاؤ څخه دی او د محدودیتونو رفع کول یې له وسایلیو اسبابو څخه شمیرل کیږی، په دوهم قدم کې امتعه یا شیان اقتصادي موثريت او معقولیت لري چې د همدغه اقتصادي موثريت او معقولیت په پایله کې ارزښت منځته راوړل کیږي چې ارزښت پخپله جنس ته د تبادلې ځواک ور بښي او لیدلې مو دي چې تبادلہ د تاریخ په اوږدو کې د اقتصادي امتعې په منځ کې موجوده وه او یو جنس په بل جنس باندې تبادلہ شویدی.

د اقتصادي امتعې تبادلہ داسې تعریف کوو، هر شی چې د انسان اړتیا رفع کولای شي او په ورته حالت کې د تبادلې وړتیا لري له امتعې څخه عبارت دی، نوپه دې اساس که چیرته په جنس کې د تبادلې پړاو مطالعه کړو، د بیلابیلو ډولونو لرونکي دي او په پای کې لیدل کیږي چې د تبادلې په برخه کې د اجناسو ځای پیسو نیولی دی یانې پیسو پخپله د تبادلې حیثیت ترلاسه کړي دي.

نو د تبادلې له نقطه نظره پیسې داسې تعریف کوو چې پیسې له هغو شیانو څخه عبارت دی چې د تبادلې د ځواک لرونکي وي .

پیسې هغه امتعه ده چې د توکو مشترک خاصیتونه په ځان کې را نغاړي یانې له یوه پلوه توکې ورباندې اخستل کیدی شي او له بله پلوه په توکو باندې پیسې تر لاسه کیدی شي. پیسې یو لیکل شوی سند دی چې د پیسو د تبادلوي ارزشت نمایندګه کوي

لکه: «ددی سند لرونکی ته وعده ورکړی چه دغوښتنی په وخت کې..... ورکړی» بناءً دې پایلې ته رسیرو چې پیسې د تبادلې خاصیت لري.

۲. **پیسې د توکو د ارزښت معیار دي:** د پیسو دوهم خاصیت د پیسو له دندو سره تړاو لري چې دوهم مهم خاصیت گڼل کیږي. په پیسو کې دغه خاصیت داسې څرگندولای شو چې د

پیسو لومړنی خاصیت تبادلده ده نو له هغه مخکې پکار دی چې په پیسو کې یو معیار یا قیاسي مفهوم نغښتی وي چې دغه قیاس او معیار پخپله د پیسو په واسطه ټاکل کېږي او د قیمت په بڼه انعکاس مومي. نو په دې توګه پوهیږو چې په ټولو شیانو او امتعه کې نغښتل شوي ارزښتونه د پیسو په واسطه ټاکل کېږي. څنګه چې په پیسو کې هم ارزښت اخیستل شوي دي ارزښت په خپله د انسان له کار څخه عبارت دی نو په پیسو کې هم کار د تر سره کولو وړتیا شته چې د پیسو د نثر په صورت کې هغه ته اشاره کېږي.

له پورتنیو توضیحاتو څخه دا پایله جوتیږي چې د ټولو اقتصادي او غیر اقتصادي شیانو او امتعې ارزښت د پیسو په واسطه تعین کېدی شي او د ارزښت د ټاکلو لپاره یوازنی معیار ګڼل کېږي.

۳. په پراخه کچه د پیسو د منل کېدلو خاصیت: پیسې د یوې ټولني د اړتیاو د لري کېدلو په موخه نشر کېږي چې په واسطه یې د ټولني وګړي کولای شي خپلې اړتیاوي پوره کاندې، نو په دې توګه اړینه ده چې پیسې یو اعتباري ارزښت ولري. له اعتباري ارزښت څخه زموږ موخه دا ده چې په یوه ټاکلي جغرافیوي قلمرو کې د چلند وړتیا ولري او د هغې سیمې ټول کسان یې د پیسو په توګه وپېژني. دا خاصیت هغه مهال تحقق مومي چې دولت د یوه ښه حاکمیت لرونکی وي او هغه مهال دې خاصیت ته رسېږو چې پیسې د اسمي ارزښت لرونکي وي او دغه مطلب د یوه هیواد د تادیاتو له بیلانس سره اړیکه لري. په هره اندازه چې د پیسو اسمي یا خارجي ارزښت زیات وي په هماغه اندازه یې په ټولنه کې د حاکمیت ساحه پراخه وي او په هره اندازه چې د پیسو خارجي ارزښت کم وي په هماغه تناسب یې په ټولنه کې د حاکمیت ساحه کمزوري وي چې په دې حالت ښې پیسې د بدو یا بیکاره پیسو په واسطه له منځه وړل کېږي چې د بانکي سیاستونو په واسطه یې مخه نیول کېدی شي تر څو زموږ ښې پیسې له منځه ولاړي نشي.

۴. د پیسو د وېشل کېدلو یا میده کېدلو خاصیت: په لویو او کوچنیو ارزښتونو باندې د ارزښتونو د وېشل کېدلو خاصیت د تبادلې د طبیعي سیستم په برخه کې لویې ستونزي ایجادولي شي چې په پایله کې یې طبیعي اقتصاد په پولي اقتصاد باندې بدل شو او د جنس په ځای پیسې منځته راغلې چې له کبله یې کولای شو کوچني او ستر ارزښتونه وپېرو، ځکه پیسې په لویو او کوچنیو ارزښتونو باندې د وېشل کېدلو خاصیت لري یانې (یعني) په میده پیسو باندې وېشل کېدی شي چې د خپلو اړتیاو په صورت کې تري ګټه واخلو.

۵. د لیر دیا انتقال د خاصیت لرل: لکه چې ولیدل شول په طبیعي اقتصاد کې له یوه ځای څخه

بل ځای ته د ارزښتونو لیردول یا انتقال د دغه اقتصاد لویه ستونزه جوړوله او جوي وضعې خو دغه ستونزي لاسي پیچلی کوي ، نو په دې اساس انسان د یوه ارزښت د منځته راوړلو په فکر کې شو تر څو د هغه د لیردو یا انتقال په برخه کې له ستونزو څخه خلاصون ومومي چې په دې توګه په لومړۍ سر کې پیسې د تبادلې او ارزښت د معیار په صفت ومنلې شوې او له هغه وروسته د هغوی د ارزښت ساتلو موضوع مطرح شوه، دا چې سره او سپین زر له یوه لاس څخه بل لاس ته او یا د راکړې ورکړې له کبله تورل کېږي او خپل ارزښت له لاسه ورکوي نو انسان دې ته اړ شو تر څو ددغې ستونزي څخه دمخنیوی په موخه دراکړې ورکړې له کم ځای ناستې وسیلې څخه استفاده وکړي له دغو قیمتي فلزاتو څخه د ګټې په ځای ګټه اخیستل پیل له کوم ځای ناستي کاغذ څخه کړي او د هغوی د ارزښت ساتلو هڅو ته دوام ورکړي.

۶. د پیسو د دوام خاصیت: د پیسو له تداوم څخه زموږ موخه د پیسو هغه خاصیت دی چې په لنډ وخت کې له منځه ولاړي نشي او تر اوږدې مودې پورې په چلند کې پاتې شي او د انسانانو د اړتیاو د لري کولو وړتیا ولري. د پورتنی خاصیت د روښانه کولو په موخه غوره ده چې په اقتصاد او ټولنه کې د پیسو د ارزښت د لوړوالي اوسنګته والي په اړه بحث وکړو. ځکه کله چې د خارجي اسعارو په مقابل کې د پیسو ارزښت لوړ وي نو په ګړندی توګه له منځه نشي تللی او تر اوږدې مودې پورې دوام کوي . په دې ځای کې زموږ مطلب دا دی چې که چیرته زموږ صادرات دواړداتو په پرتله زیات وي ، په دې صورت کې زیات خارجي اسعار هیواد ته داخلېږي چې د ټولني د اقتصادي رشد او ودې لامل ګرځي او د هیواد په داخل کې د تولیداتو سطحه لوړېږي. په دې حال کې د توکو او امتعې په برخه کې اسمي ارزښت په ټیټه سطحه کې ټاکل کېږي یانې (یعنی) په لږو پیسو زیاتي اړتیاوي پوره کیدلای شي، بناءً پیسې ژر له منځه نه ځي او د اوږدې مودې لپاره په چلند کې پاتې کېږي . په ورته شرایطو کې د پیسو دغه خاصیت د پیسو له نشر سره هم تړاو لري په دې معنا کله چې د نشر په حال کې له غوره کاغذ څخه کار واخیستل شي نو پیسې د ډیر وخت لپاره دوام کوي .

۷. د پیسو د ارزښت ساتلو خاصیت: دغه خاصیت د پیسو له مهمو خاصیتونو څخه ګڼل کېږي، دغه خاصیت د پیسو د تبادلې خاصیت ته د څلور نورو خاصیتونو د ور بشلو وړتیا ورکوي چې د پیسو د دندو د بحث په صورت کې به ورته اشاره وشي.

د پورتنی خاصیت د شنني او تحلیل په موخه غوره ده چې د پیسو د ارزښت په برخه کې هم مطالعه وکړو تر څو د پیسو د ارزښت ساتلو خاصیت په ښه توګه درک کړای شو. پیسې د اسمي او حقیقي ارزښت تر څنګ د یو لړ نورو خواصو لرونکي هم دي او د پیسو حقیقي ارزښت د دې څرګندونه کوي چې د توکو او امتعې په مقابل کې ځای نیسي چې په کومه اندازه د پیسو د جذب قوه غښتلي ده چې کولای شو د حقیقي عاید تر عنوان لاندې یې مطالعه کړو. کله چې په

زیاتو پیسو باندي لیږ توکی واخستلای شو، په دې حال کې ویل کېږي چې زموږ د پیسو حقیقي ارزښت ټیټ یا ښکته دی. نو په دې اساس نتیجه تر لاسه کوو چې پخپله د پیسو د جذب قوه د دې څرگندونه کوي چې د جنس تر څنګ په ورته حال کې د قرضو او قیمتې اسنادو په مقابل کې د پرداخت وړ دي او ویلای شو هر شی چې د پرداخت یا تادیې وړتیا لري، د حفظ او ساتني د خاصیت لرونکي دي ځکه تادیه او پرداخت هم د ارزښت په مقابل کې منځته راځي.

دلومړي څپرکي دمطالبولنډیز:

د دې څپرکي لنډیز په دې کې نغښتی چې د تمدن په لمړیو کې بشر خپلې اړتیاوي څنګه رفع کولې شي او په دې برخه کې یې له کومې وسیلې څخه استفاده کوله، د تبادلې له مخې د هغوی لپاره په کوم تعریف قایل شول او توکی او امتعه یې د ارزښت له مخې څنګه له یو بل څخه تفکیک کوله، چې په دې برخه کې مو له تاریخې پړاو څخه یادونه وکړه او پیسو د پیدایښت، مفهوم او ماهیت په هکله مو کافي معلومات تر لاسه کړل.

د پیسو د منځته راتلو په برخه کې باید وویل شي چې د پیسو خاصیتونه خورا مهم او اساسي رول او نقش لري چې شمیر یې اوو خاصیتونو ته رسیږي چې له دغې لړۍ څخه یو یې هم د تبادلې وړتیا ده چې له کبله یې انسان خپلو اړتیاو ته ځواب ویلای شي، همدا شان که د روشونو له مخې فکر وشي غوره ده چې یو معیار هم شتون ولري او په مختلفو ځایونو کې یې استعمال کړای شو. پکار دی چې پیسې له یوه ځانګړي اعتباري خاصیت څخه برخمنې وي او دغه ارزښت وکړای شي په مختلفو ځایونو کې خپل موقف وساتلای شي.

د لومړۍ څپرکي پوښتنې :

۱. پیسې تعریف کړئ؟
۲. د پیسو تاریخچه په لنډه توګه تشریح کړئ؟
۳. د تاریخ له کوم پړاو څخه را پدېخوا د پیسو له اصطلاح سره اشنا شوي یو؟
۴. پیسې د کومو خاصیتونو لرونکي دي؟
۵. د پیسو له خواصو څخه موخه څه شی ده؟
۶. د پیسو کوم خاصیت موږ ته د پیسو دندې تشریح کوي نوم یې واخلي؟
۷. د پیسو له ګډو خصوصیاتو څخه موخه څه شی ده؟
۸. د تبادلې مشکلات له کومو څیزونو څخه عبارت دي؟
۹. کوم عوامل وه چې انسان ته یې د فلزاتو د پیژندګلوي وړتیا ورکړه؟
۱۰. هغه سند چې پیسو ته یې د تبادلې وړتیا ور بښلي ده؟

د پیسو سیستمونه او د پیسو د (څپرولو) اصل

ټولیزه موخه:

د دې څپرکې عمومي موخه د پیسو د سیستم له پیژندلو څخه عبارت دی

د زده کړې موخې: د دې څپرکې په پای کې له محصیلینو نه تمه کېږي چې:

- ۱- د پولې سیستم په برخه کې معلومات ولري
- ۲- په بېلابېلو هیوادونو کې د پیسو د سیستم په اړه معلومات تر لاسه کړي.
- ۳- د پیسو دندې و پیژني.

د پیسو سیستمونه او د پیسو د (څپرولو) اصل

د فلزاتو له کشف او د هغوی د خصوصیاتو له درک سره نه یوازې دا چې تکنالوژۍ ته د بشر لاس رسې شونې شو، بلکې د مبادلې یوه غوره سیستم ته یې هم د لاسرسی زمينه برابره کړه. په لومړۍ سر کې د اوسپنې، برونزو، سرو او سپینو زرو په څیر فلزات په زیاته اندازه استعمالیدل خو د هغوی د غوره خواصو د غښتلی موقف له مخې سره او سپین زر تر ډیره ځایه د خلکو په لاس کې پاتې کیدل.

د پخواني تمدن پیسو زیاتره د وسایلو بڼه درلوده چې کولای یې شوای کار ترې واخیستل شی لکه چاقو، تېر، غوری، گلدان، د ماهې نیولو چنگک، سیم او داسې نور. دغه ټول وسایل له اوسپنې، برونزو، او مسو څخه جوړ شوي وو. له دغو اوسپنیزو توکیو څخه د گټې اخستلو په موخه د هغوی اصلي شکل پولی ارزشت نه درلود. په دې وخت کې پیسې یوازې هغوتوکو ته ویل کیدې چې د استعمال او گټې اخستلو وړتیا یې درلوده.

یو لړ شواهد شته چې په بنسټ یې سره زر لومړنې فلز گڼل کیږي چې د بشر له خوا تر استعمال لاندې نیول شوی دی. د مثال په توګه: ویل کیږي چې د مسیح تر میلاد ۵۰۰۰ کاله وړاندې له سرو زرو څخه د ګانو او سینګار په دود استفاده کیدله. په ورته توګه سپین زر هم د سرو زرو په څیر له ډیرې پخوا زمانې راهیسې د خلکو د ګټې وړ ګرځیدلي دي.

په پخواني مصر کې د اوږدې مودې لپاره داسې تصور کیده چې ګواکي سپین زر له سرو زرو څخه زیات ارزښت لري خو له میلاد څخه ۱۰۰۰ کاله پخوا سپینو زرو د خپل زیاتوالي او پریمانی له کبله په مصر کې خپل دغه موقف له لاسه ورکړ. د هسپانیا له معادنو څخه د نقرې زیات استخراج و زیاته عرضه او د مصر بازارونو ته د هغې زیات ورود هغه لاملونو وو چې د سپینو زرو د ارزښت د کموالي دلیل ګڼل کیږي. ویل کیږي چې لومړنی جوړه شوي سکه ممکن له میلاد څخه ۷۰۰ کاله وړاندې منځته راغلي وي چې د سرو او سپینو زرو مرکبه سکه وه.

د پیسو مورخین عقیده لري چې کاغذي پیسې د لومړي ځل لپاره په اتلسمه پېړۍ کې د پیسو د لېږد په ستونزه باندې د غلبې موندلو په موخه ترویج شوي. له اېمې څخه تر اولسمې پېړۍ پورې له لنډو مودې (وخت) پرته کاغذي پیسې د چین د امپراطور او مغلي امپراطوري په واسطه د چنګیز له کوشایې هیواد نه وروسته په زیاته اندازه انکشاف وموند. د یادې شوي دورې په اوایلو کې په اروپا کې د پرداخت لپاره له یو ډول چرمي پیسو څخه استفاده کیدله، نو په دې اساس ویلای شو چې د پیسو سیستم د بیلابیلو ډولونو لرونکی دی چې هر یو یې په جلا جلا توګه په خپل وخت تشریح کیږي تر څو په ډاګه شي چې له فلز څخه پیل بیا تر کاغذه پورې د پیسو رشد او تکامل کوم پړاونه طی کړیدي.

پیسې یو دولتي سند دی چې په بشري ټولنه کې دوه اصله لري چې د دولت له لوري نشر کیږي. د پیسو د نشر په ترڅ کې مرکزي بانک دنده لري تر څو په اړوند هیواد کې د پیسو د نشر کیدلو حجم د هغوی له پښتوانې سره په متناسبه توګه تر سره شي. پښتوانه په یوه هیواد کې د خالص اجتماعي تولید استازي توب کوي چې وروسته اجتماعي تولید د یوه تولیدي واحد په عدد کې ضرب کیږي چې ملي عاید ته مو رسوي، او له هغه څخه وروسته ملي عاید د طلا په ډول ټاکل کیږي او ورته مقدار طلا د ضمانت په توګه د پیسو نړیوال وجهې صندوق یا IMF “international moneytary fund” ته ورکول کیږي او له هغه وروسته د پیسو نشر کیدل ترسره کیږي.

د دې لپاره چې د پولې سیستم په هکله کافي معلومات ولرو، په لومړي سر کې طبقه بندي کیږي او وروسته د هر سیستم په هکله معلومات ورکول کیږي چې په لاندې ډول دي:

۱. دوه فلزي سيستم

۲. يو فلزي سيستم پولی

۳. دپيسو مخلوط سيستم

۴. دپيسو د بانکنوټ سيستم

۱- دوه فلزي سيستم يا (Double Standard)

د پيسو دغه سيستم د سروزو او سپينو زروپه څير دوه فلزات له ځانه سره لري او د تبادلې د وسيلې په توگه تري گټه اخيستل کيږي. په دې سيستم کي طلا او نقره په مساويانه انداز ضرب شوي وي او دواړه يې په شیانو او خدمتونو باندي د تبادلې يا بدلولو وړتيا لري. د تبادلې لپاره د ورته ډول مسکوکاتو وزن د صرافانو له لوري ټاکل کيده خو د صرافانو له لوري د دا ډول سکو وړاندي کولو و نه کړای شول تر اوږدې مودې پوري د تبادلې کونکو اعتماد تر لاسه کړي، همدغه لامل و چې دغه چاره او د سکو د تضمین مسؤليت د دولت په غاړه ولويده. همدا شان د دواړو فلزاتو تر منځ د کومي ځانگړي اړيکي د نه شتون له کبله دې سيستم ونکړای شوی د اوږدې مودې لپاره خپل موقف او مقام وساتي او د يو لړ مهمو ستونزو د ايجاد لامل وگرځيده تر څو په ۱۸۴۸ ام کال کي د صنعتي انقلاب له رامنځته کيدلو سره صنعت پراختيا وکړه او په زياته انداز سرب له سپينو زرو سره يو ځای استخراج شول او په دې توگه د نقرې او طلا د ارزشت تر منځ يو معقول تناسب تامین شو.

لومړني هيواد چې په دې مورد کي يې اقدامات وکړل د فرانسې هيواد دی. په دې هيواد کي د سپينو او سرو زرو د سکو تناسب داسي تعريف شو چې بايد يوه سکه د ۵۱۲،۱۵ په مقابل کي تبادلې شي، دغه پيښه د تبادلې د انکشاف لامل شوه او د تبادلې پروسې ته يې چټکتيا ور وبښله خو په نورو هيوادونو کي د ورته تبادلې د لوړوالي له کبله بيا هم يو لړ ستونزي منځته راتلي چې دغه ستونزه د Thomas Grasham په نامه په ۱۵۷۹ ام کال کي توضيح شوه او له همدې کبله دغه قانون د (گريشم) د قانون په نامه يادېږي. (د گريشم قانون د دې څرگندونه کوي چې ښې پيسې هميشه د بدو پيسو په واسطه خرابېږي او يا له منځه وړل کيږي) د ورته قانون د سيستم چلند په دې ډول دی چې: که چيرته په فرانسې کي تثبيت شوي تناسب د معيار په ډول قبول کړو، ورته تناسب انگلستان ته هم خپريږي. په انگلستان کي د طلا يوه سکه د ۱۶ نقره يې سکو په مقابل کي بدليږي چې دا امر د دې لامل کيږي چې له انگلستان څخه دنقرې واحدونه بيرته فرانسې ته وليردول شي او په پايله کي يې د طلا ارزښت زياتيږي. که چيرته ورته ډول تبادلې دوام وکړي، په پايله کي يې د نقرې د تبادلې تناسب خپل ځای سرو زرو ته پرېږدي او د پيسو د يوه فلز سيستم رواج مومي.

۲. د پیسو یو فلزي يعني طلايي سیستم يا (Monometalism)

له یوې مودې وروسته یو لړ ستونزي منځته راځي چې د وخت د صنعت او بانکداري د تکامل په برخه کې د جدې بدلونونو لامل گرځي. ورته سیستم یعنی د طلايي پیسو د سیستم پرمختګ د نقرې د زیاتې عرضې او ندرت د امحا له کبله ندی، بلکې د ځانګړیو صنعتي بدلونونو له امله ده. صنعتي انقلاب په ترڅ کې چې په اروپا کې د اقتصادي او اجتماعي بدلونونو لامل وګرځیده، د سربو فلز ته سخته اړتیا را منځته کړه، په ورته حال کې د سربو د استخراج خصوصیات داسې دي چې له نقرې سره یو ځای تولید او استخراج کېږي. دغه پېښه د دې لامل شوه چې د سربو زیاتوالي په خپل سري توګه د سپینو زرو زیاتوالي ته لاره هواره کړه او دغه فلز د یوه نادر یا لیر موندل کېدونکي فلز په توګه خپل حیثیت له لاسه ورکړ. له بله لوري د بانکنوټ ایجاد او منځته راتګ او دغه ډول پیسو ته د خلکو د اړتیاو زیاتوالي د دې لامل شو چې د سپینو زرو سکې ورو، ورو خپل موقف له لاسه ورکړي. په دې توګه د سرو زرو سکې د پیسو په توګه او له هغه وروسته د پیسو د پښتواني په توګه ومنل شوي چې دغه بدلونونه د لومړي ځل لپاره په اروپا کې را منځته شو خو په نوره نړۍ کې لا د پیسو هماغه نقره یې سیستم دوام درلود چې د هند په نیمه قاره او د هغې په شاوخوا کې تر ډیره وخت د گټې اخستلو وړ بلل کیده.

باید وویل شي چې د لومړي ځل لپاره په ۱۸۱۶م کال کې په انګلستان، وروسته په فرانسه اوله هغه وروسته په امریکا کې دغه سیستم ومنل شو.

۳-د دوو فلزاتو مخلوط سیستم: په دې سیستم کې دوه ډوله پولی حرکتونه مشاهده کولای شو.

الف: په مسکوکاتو کې د یوه قیمتي مخلوط استعمال

ب: هغه پولی سیستم چې له طلا یا نقرې څخه یې د پښتواني په توګه کار شوي وي.

د دغو سیستمونو هر یو یې په یوه مشخص تناسب سره دبیا پیرلو مخلوط (ګډ) سیستم بلل کېږي.

د بانکنوټ پولی سیستم منځته راتګ په فلزي پولی سیستم کې یو لړ ستونزي په ډاګه ګړي. لومړنۍ بیلګه یې له یوه ځای څخه بل ځای ته د فلزاتو د لېږد را لېږد ستونزه ده چې خلک یې د بانکنوټ د سیستم منځته راوړلو ته تشویق کړل.

۴-د بانکنوټ سیستم: د بانکنوټ سیستم د بشر له سترو اختراعاتو څخه ګڼل کېږي. د اقتصاد د علم زیاتره پوهانو د بانکنوټ تعریف داسې وړاندې کړی دی: بانکنوټ له هغه اعتباري سند څخه عبارت دی چې د دولتونو له لوري د توکو د تبادلې په موخه د اصولو له مخې نشر شوي وي.

کاغذ د لومړی ځل لپاره په دوهمه میلادي پیړۍ کې په چین کې اختراع شو خو په اروپا کې له پیړیو وروسته د خلکو لاس ته ورسیده خو کاغذ ته ورته د پیسو د یو ډول پدېدې د کاغذ له اختراع څخه ډیر وړاندې رواج درلود. په ابتدايي ټولنو کې له مخصوصو پوستکو څخه د پیسو په ډول کار اخیستل کیده، په اروپا کې به له پوستکي څخه یوه ټوټه جلا کیدله او د ټول پوستکي د نمایندې په توګه به ترې کار اخیستل کیده. په یونان او روم کې له میلاد څخه وړاندې کاغذې پیسو رواج درلود چې د اوسنیو کاغذې پیسو مخترعینو هم له دغه اصل څخه په استفادي سره کاغذې پیسې منځته راوړیدې.

د پیسو مورخین عقیده لري چې کاغذې پیسې د لومړی ځل لپاره په اتمه میلادي پیړۍ کې د فلزاتو د لیرد را لیرد په ستونزه باندې د غلبه موندلو په موخه منځته راغلي. له اتمې پیړۍ څخه د اولسمې پیړۍ تر نیمايي پورې د چین د امپراطور او له هغه وروسته د مغلو له لوري کاغذې پیسو ته زیات انتشار ورکړل شو.

که چیرته د پیسو د نشر د اصل په باره کې بحث وکړو، پایله تر لاسه کیږي په مختلفو هیوادونو کې اړوند اصول متفاوته بڼه لري، بڼه په بیلابیلو هیوادونو کې د پیسو نشر کیدل د دوو اصولو له مخې مطالعه کولای شو.

الف: د ټولني د اړتیاؤ اصل

ب: د بانکي اصولو له مخې د پیسو د نشر اصل

الف- د ټولني د اړتیاؤ اصل: دا د بانکنوټ د نشر له هغه اصل څخه عبارت دی چې پیسې د ټولني د اړتیاو د منبع او اساس په توګه پیژني. دغه اصل د لومړی ځل لپاره په فرانسه کې منځته راغی، په دې وخت کې د فرانسې بانکونه په دې باوري شول، چې په کار نه ده د پیسو د نشر لپاره د هغوی پشتمانه ضروري و ګڼل شي ځکه دغه پېښه ممکن د دې لامل شي چې د اقتصادي او ټولنیز رشد لپاره دلازیمې لګښتونو اړین کیدل را منځته کړي پداسې حال کې چې د پشتمانې په توګه پولي اصل د انګلستان له لوري تایید شو. دغې پېښې دا مفکوره ایجاد کړه چې پیسې باید په هغه اندازه نشر شي چې له خپلې پشتمانې سره متناسبي وي تر څو له انفلاسیوني شرایطو څخه مخنیوي وشي ځکه د پیسو د انتشار په ترڅ کې د کنترول نه شتون انفلاسیون ته لاره هواروي.

له همدې کبله په لومړی پړاو کې د (Dufrance) په نامه د فرانسې د مرکزي بانک له لوري پیسې نشر شوي او په دوهم پړاو کې د پشتمانې له اصل څخه استفاده وشوه او په دې توګه په هغه ځای کې د پیسو ۷۵٪ او وروسته ۲۵٪ پشتمانه قانوني اعلان شوه. له بله لوري د انګلستان دولت ۱۰۰٪ پشتمانه وړاندې کړه له همدې کبله په ۱۸۸۴م کال کې د پیل یا (Plat) د طرحه شوي قانون د طرفدارانو له لوري د سخت فشار له کبله د پیل قانون تصویب شو. د دې قانون

مطابق هر هیواد اړ دی چې د ځواکمني پښتوانی د درلودلو په ترڅ کې پیسې نشر کړي. دغه قانون د ۱۸۸۴م کال د جنوري په میاشت کې د انگلستان د بهرنیو چارو د وزیر (رابرټ پیل) په نوښت د هغه هیواد مجلس ته وړاندي او تصویب شو چې تر اوسه پورې د هغه په نامه یادېږي خو کومې پیسې چې له هغه وروسته منځته راغلي د یادشوي قانون نیمگړتیاوي یې په گوته کړي او د انگلستان دولت په ناچاره توګه له دې اصل څخه پشا شو. سره لدې چې د پښتوانی دغه اصل د پیسو دمخوري اصل په توګه منل شوي خو له دغه اصل څخه د تیښتې یا پشا کیدلو دوه عوامل خورا موثر ول.

۱. صنعتي انقلاب او لدې انقلاب څخه د ګټې اخیستنې په موخه د لګښتونو زیاتوالی
۲. د فرانسې او انگلستان تر منځ د جنګ پیل کیدل.

۱. د پیسو د نشر بانګې اصل: د پیسو د بانګې اصل په برخه کې یادونه کېږي، هغه هیوادونه چې په مرکزي بانکونو کې یو مقدار طلا د تضمین په توګه ږدي او له هغه وروسته د پیسو په نشر باندې پیل کوي. د طلا دغه مقدمه په هیواد کې د اقتصادي فعالیتونو نمایندګي هم کوي چې د ناخالص اجتماعي تولید په نامه یادېږي. له دغو اقتصادي فعالیتونو څخه وروسته depreciation یا فرسایشات، مزد او معاشات وضع کېږي چې په پایله کې یې خالص اجتماعي تولید پاتې کېږي چې د مقدرا او میچې له مخې یې دولت پیسې نشر کوي. دا چې مرکزي بانک د ورته بهیر د کنترول دنده په غاړه لري نو له همدې امله د بانګې اصل په نامه یادېږي .

د پیسو دندې :

د دې لپاره چې د پیسو دندې په غوره توګه درک کړو، غوره ده چې پیسې د هغوی د دندو له نقطه نظره تعریف کړو: هغه وسیله چې د تبادلې او یا اقتصادي ارزښت د سنجش په توګه استعمالېږي د پیسو په نامه یادېږي.

د پیسو له دغه پورتنی تعریف څخه په ډاګه کېږي چې پیسې لاندې دندې تر سره کوي:

۱. د تبادلې د دندې په توګه د پیسو اهمیت:
۲. د سنجش او ارزښت معیار
۳. د پرداخت وسیله
۴. د زخیره کولو وړتیا.

۱. د تبادلې د دندې په توګه د پیسو اهمیت:

په تبادلې کې شته ستونزو ته په کتنې سره د پیسو دغه دنده په توکو او خدمتونو کې څرګندېږي. تبادلې په خپل ذات کې څو ډولونه لري چې د توکو مستقیمه تبادلې یا مبادله له

پيسو څخه پرته تر سره کيږي او غيرمستقيمه هغه يې دتوکي په مقابل کي دتوکي تبادلې ته ويل کيږي خو د توکو ارزښت د پيسو په واسطه سنجول کيږي. په خالصه تبادلې کي پيسې د ارزښت د سنجولو د معيار په توگه نه واردېږي بلکي په خالصه تبادلې کي چې کومه ستونزه منځته راځي دا ده چې د تبادلې لپاره ارايه کيږي.

فعلاً په پرمختلليو اقتصادونو کي خالصه تبادلې لږ تر سترگو کيږي خو غير مستقيمه تبادلې متداول حالت لري البته لدې کبله چې په غير مستقيمه تبادلې کي د توکو ارزښت د پيسو په واسطه سنجول کيږي.

کله چې له پيسو څخه د توکو د تبادلې د وسيلې په توگه کار اخيستل کيږي، تبادلې په دوو ډولونو ويشل کيږي، په لومړي سر کي توکي په پيسو باندې بدلېږي او له هغه وروسته پيسې په نورو توکو باندې بدلېږي. د توکو پير او پلور په تبادلوي اقتصادکي د مستقيمي تبادلې د ځای ناستي حيثيت لري. کوم شخص چې تر خپلې اړتيا زياتي پيسې مبادله کړي نو بيا هم پيسې په توکيو(اشياو) باندې مبادله کوي، که هغه وغواړي اخستل شوي توکي په پيسو باندې مبادله کړي، اصلاً شيان د خپل خريد له قيمت سره تبادلې کيږي او دغه خريد د اړتيا وړ نورو شيانو د لاسته راوړلو لپاره کارول کيږي. پيسې په خپل دغه نقش کي د توليد عواملو، شيانو او خدمتونو تحرک ته چټکتيا ورکوي او اقتصادي رشد گرندی کوي.

۲- د ارزښت د معيار په توگه د پيسو دنده:

د ارزښت د معيار په توگه کولای شو پيسې په هر معيار باندې اندازه گيري او مقايسه کړو. له پيسو څخه د اقتصادي ارزښتونو د مقاييسې په توگه استفاده کيږي. لکه له متر څخه چې د اوږدوالي او له کيلو گرام څخه د وزن د اندازه گيري په برخه کي استفاده کيږي. په تبادلې کي دنورو توکو د لاسته راوړلو لپاره د توکو ظرفيت د مصرف اقتصادي ارزښت دی. دغه ارزښتونه په اقتصاد کي د قيمت په واسطه بيانېږي. د ارزښت د معيار په حيث له پيسو څخه د گټې اخستلو په واسطه د مختلفو توکيو تر منځ اړيکه مشخص کيږي.

د اندازه گيري د ټولو معيارونو په خلاف د اقتصادي ارزښتونو د اندازه گيري دغه معيار يعني پيسې د نيمگرتياؤ لرونکي دي، د مثال په توگه که چيرته د اوږدوالي معيار په نظر کي ونيسو، د يوه متر اندازه په ټولو ځايونو کي سره ورته او ثابته ده، په داسي حال کي چې پيسې هميشه له قيمتونو سره اړيکه لري او قيمتونه تل نوساني حالت لري او اندازه گيري يې ثابته نه پاتې کيږي. د معيار په مقدرا کي دغه عدم ثبات د دې لامل گرځي چې پيسې په بشپړه توگه نشي کولای د اقتصادي ارزښت د معيار په صفت خپله دنده اجرا کړي.

۳- د پرداختونو د معيار په توگه د پيسو دنده:

د پرداختونو د معيار په توگه د پيسو اقتصادي نقش د توکو او خدمتونو د مبادلي د وسيلې

په توگه د پیسو له دندې سره نږدې اړیکې لري. نه یوازې شیان او خدمتونه د پیسو په مقابل کې مبادله کېږي بلکې د تعهد په مقابل کې د پیسو پرداخت په راتلونکې کې رد او بدل کېږي. کله چې یو کس توکي او خدمتونه پېري، په راتلونکې کې د توکو او خدمتونو په مقابل کې پلورونکي ته د توکو او خدمتونو پولي ارزښت واپس یا ادا کوي. د نویو اقتصادي ټولنو د خواصو له ډلې څخه د افرادو له لوري افرادو ته د معینو قرضونو ورکول تر ټولو څرگند خصوصیت دي. بانکي حسابونه، د شرکت د قرضدارانو حساب، د خصوصي او دولتي برخو د قرضي اوراق او ټول قرضونه له تعهد او ژمني سره سپارل کېږي. ټول دغه ډول قروض د پیسو په واسطه بیان او تعریف شي.

نه یوازې دا چې پیسې په خپل واقعیت کې د ارزښت د معیار په توگه د نیمگړتیاؤ لرونکي دي، بلکې د پرداخت د معیار په صفت هم بشپړتیا لري. دغه نیمگړتیا د دې لامل ګرځي چې قرض اخیستونکي او قرض ورکوونکي ته ډېرې ستونزې را مخ ته کړي، د مثال په توگه: که نن ورځ له یوه نفر څخه ۵۰۰ افغانۍ قرض کړو او ژمنه وکړو چې پنځه کاله وروسته به دغه قرضه بیرته ادا کوو، د قرضو د بیرته ورکولو لپاره د هغه ژمنه ثابته پاتې کېږي. که چیرته د پیسو درانیولو قدرت زیات کړی وي، قرض ورکوونکي په غیر عادلانه توگه سود مند کېږي، که چیرته د پیسو د اخیستلو قدرت کم شوی وي، تادیه کوونکي په غیر عادلانه توگه د اخیستلو کم قدرت قرضدار ته ورکوي چې دغه پېښه په واقعیت کې د پیسو یو ډول نیمگړتیا په ډاگه کوي.

یو شمیر اقتصاد پوهان وړاندیز کوي چې د پرداخت د معیار په صفت پیسې باید د زیات انحطاف لرونکي وي. که چیرته دغه وړاندیز و منل شي، قرضدار ته باید دې چې قرض ورکوونکي ته د قرض ورکولو په ترڅ کې د رانیولو هغه قدرت اداکړي چې د قرض اخیستلو په وخت کې یې ترې تر لاسه کړی وو، که څه هم پیسو خپلې فزیکي بڼې ته تغیر ورکړی وي.

۴- د رانیولو د قدرت د وسیلې په توگه د پیسو دنده:

کله چې پیسې د مبادلاتو د تر سره کولو په توگه کارول کېږي، هغه عمل چې پیسې یې تر سره کوي په دوو برخو ویشل شوی دی.

الف: په لومړۍ سر کې یو شی په پیسو اخیستل کېږي او له هغه وروسته تر لاسه شوي پیسې په نورو شیانو او خدمتونو کې ضرب کېږي یانې (یعنې) رانیول شوی توکي پلورل کېږي او له درکه یې په تر لاسه شویو پیسو باندي نور شیان اخیستل کېږي نو ځکه خو ویلای شو چې د پیسو په واسطه مبادله په حقیقت کې له جنس په جنس تبادلې څخه عبارت دي. دغه معنا سمدلاسه استهلاکي توکي په بر کې نه نیسي.

ب: په تبادلې کې ځنډ را منځته کیدی شي په دې معنا چې پیسې د خپلې خوښې تر وخت پوري ساتلي شي یا د پیسو په واسطه هغه توکي رانیولای شو چې ژر د خرابیدلو خاصیت لري، نو د

پیسو دغه حالت په حقیقت کې د پیسو د اخستلو د قدرت اجرا کیدل گنل کېږي.

۵- په بانکنوټ باندي د طلا د تبادلې معیار یا (Gold Specie Standard)

الف: په طلايې مسکوکاتو باندي بدليدونکی بانکنوټ: دا سټنډرډ د دې څرگندونه کوي چې په چلند کې اچول شوي بانکنوټونه په مستقیمه توګه په طلايې مسکوکاتو باندي د بدليدلو وړتیا یا اعتبار لري. دغه سټنډرډ تر ډیره وخته د اعتباري اسنادو لپاره یې په بازار کې زمینه مساعده کړي وه، خو د اعتباري قوي د نزول له کبله یانې (یعنی) له یوه لوري د طلا ساتلو ته د دولتونو د علاقمندي لرل او له بله لوري بانکونه په طلايې سکو باندي د بدلون په ترڅ کې د بانکنوټونو د څښتنانو له هجوم سره مخ کېږي چې په پایله کې یې د بانکونو طلايې زيرمي په ګړندی توګه کمېږي او ضربې ستونزي را منځته کوي. له همدې کبله دغه سټنډرډ خپل اهمیت او ګټورتوب له لاسه ورکړی او د یوه نوي سټنډرډ د منځته راتلو لپاره یې پلمه جوړه کړه تر څو په اقتصاد کې یو نوی حرکت را منځته شي.

ب: د طلا په میله باندي بدليدونکي بانکنوټ (Standard Dilution Gold)

تر دغه پولې سټنډرډ لاندي مور په عمومي توګه له پخواني سټنډرډ څخه د وتلو بهیر مطالعه کو. لاندي جمله دې تکمیل شي.

دا سټنډرډ د دې ښودنه کوي چې د بانکونو د طلايې زيرمو له کموالی څخه د مخنيوي په موخه چې د پخوانی معیار له سترو نیمګړتیاؤ څخه شمیرل کیدې، په هغه و ویشل شي تر څو له بانکونو څخه د بانکنوټونو د بدلېدو په واسطه طلا تر لاسه کړی. هغه شمعه دان چې زیاتره له اووه کیلوګرامه طلا درلوده مخنیوی وکړ. دغه سټنډرډ تر یوه وخته خپل کار تر سره کړیدی خو په دې نه دی توانېدلی چې د بانکونو د طلا د زيرمو له کموالی څخه مخنیوی وکړي.

ج-د سرو زرو اسعاري معیار یا (Gold Exchange Standard)

دغه سټنډرډ له دې کبله ظهور موندلی چې د بانکنوټ پخواني سټنډرډ په طلايې میلو باندي د بدليدلو له کبله د طلايې زخایرو د کموالی د مخنيوي توان نه درلود نو له همدې کبله دغه سټنډرډ له داسې حرکتو سره منځته راغي چې له کبله یې یو ډول پیسې په نورو هغو پیسو باندي بدليدلی شوی چې په طلا باندي د بدليدلو وړتیا لري. دغه سیستم په حقیقت کې په هندوستان کې د نقرې د پولې سیستم اقتباس گنل کېږي.

د-دطلايې اسعارو پولې سیستم، یا سیستم پولی طلا اسعاری

له دوهم نړیوال جنگ نه وروسته نړی د سترو مالي نهادونو د ایجاد شاهد ده او له همدې

نیتې څخه وروسته یې د لومړۍ ځل لپاره واحد پولې سیستم تر لاسه کړ چې د نورو عواملو له کبله یې دوام ونکړ. د دوهمې نړیوالې جګړې فاتح هیوادونو له لومړۍ نړیوال جنگ نه ورسته د ایجاد شویو شرایطو دمخنیوي په موخه تصمیم ونيو تر څو مهار کوونکي تدابیر پکار واچوي ، له همدې کبله د ۱۹۴۵م کال د ډسمبر د میاشتې په ۲۷مه نیټه د نړۍ ۲۹ هیوادونه د امریکا په (بریتن وودز) کې سره کیناستل او له اوږدې مناقشې وروسته د امریکا له لوري د (واپټ) او د انګلستان له لوري د (د کینز) طرحې ومنل شوي چې په پایله کې یې د پیسو د نړیوال وجهې صندوق یا I. M. F او I. B. R. D یا نړیوال بانک په څیر دوه ستر نړیوال سازمانونه تاسیس شول.

په دغه کانفرانس کې تر ټولو مهم ټکی دا و چې د لومړۍ ځل لپاره د پیسو د واحد نړیوال سیستم په پښو ودریده ، د دې سیستم اصلي میکانیزم دا و چې د امریکا ملګرو هیوادونو ژمنه وکړه تر څو د ۵۳ ډالرو په مقابل کې یو Once اونس طلا پرداخت کړي. دا په دې مانا(معنا) ده چې د نړۍ د طلا یې زیرمو د کموالي د مخنیوي په موخه اسعار یا طلا یې میلیې چې په خپله په سرو زرو باندې د بدیلدلو وړتیا لري، د پیسو د پښتوانې په توګه قبول شي. په زړه پوري ټکي پکې دا دې چې د ژمني په وخت کې امریکا یوازي د اتلس ملیارده ډالرو لپاره پښتوانه درلوده خو دغه هیواد د ۸۳ ملیارده ډالرو په نشر کولو لاس پوري کړ او په دې توګه یې د امریکا اقتصادي، سیاسي او ټولنیز سیاست له نړۍ سره مستولي کړ.

د اقتصاد په قاموسونو کې دغه حرکت د ډالري ډیپلومونو په نوم تثبیت شویډی، له هغه وروسته په ۱۹۷۰م کال کې د امریکا متحدو ایالاتو د ۱۵ ملیارده ډالرو په مقابل کې چې په سرزرو باندې بدیلدای شوی، ۱۰۰ ملیارده نور ډالر نشر او بازار ته عرضه کړل چې په دې توګه په طلا باندې د بدلېدونکي یوه ډالر په مقابل کې یې ۷ ډالره نشر کړل.

اروپایې ټولني چې فرانسه یې په سر کې وه د جنرال (دوکول) په مشري له دغه سیستم څخه د وتلو هلي ځلي پیل کړي له همدې کبله په ۱۹۷۱م کال کې یې په سرو زرو باندې د زیرمه شویو ډالرو د تبدیلی غوښتنه طرحه او په همدې کال یې امریکا ته وړاندې کړه . امریکا د نړیوالې ژمني مطابق ورته چارې د تر سره کولو له درکه د طلا یې زیرمو له سخت کمي سره مخ شوه له همدې کبله په ۱۹۷۳م کال کې دولت د ریچارډ زیکسن په مشري خپله نړیواله ژمنه بیرته واخیسته او په دې توګه د بریتن وودز پولې سیستم له ماتې سره مخ شو.

د دویم څپرکي دمطالبو لنډیز :

د دې څپرکي له مطالعې وروسته و پوهېدو چې کومو عواملو د پولې سیستمونو منځته راتلو ته لاره هواره کړه او د فلزاتو پیژندنې په اقتصادي برخو کې یې کوم بدلونونه را منځته کړل . همداشان و پوهیدو هغه بانکونوټونه چې نن ورځ زموږ په جیبونو کې دي، له لومړني حالت څخه یې څه ډول رشد او تکامل وکړ، په لومړۍ سر کې یې څه ډول فزیکي جوړښت درلود او هغه

ستونزي چې د فلزاتو له كشف نه وړاندې د تبادلې په ساحه كې موجودې وې د كوم اقتصادي ميكانيزم په برکت له منځه ولاړې او له فلز څخه بانكوت يا كاغذي پيسو ته د تبديلي په برخه كې كوم اساسي رول لري.

همدا شان د دې څپرکي په اوږدو كې له فزيكي لحاظه له پيسو او له همدې لارې په ټولنه كې دهغوی له مقدره سره اشنا شوو.

په يوه ټولنه كې پيسې د دوو اصولو له مخې نشر كيږي چې يو يې د ټولني د اړتياؤ له رفع كولو څخه عبارت دی او بل يې بانكي اصل دی چې دغه اصل د يوه تضمين له مخې دپيسو د نشر اجازه ورکولای شي. کله چې پيسې د خلکو خدمت ته وړاندې كيږي ، ځانگړي دندې تر سره کوي چې دغه دندې د ټولني اړتياؤ ته د ځواب ويلو تر څنگ په ورته حال كې د خپل ارزښت له مخې د معيار ټاکل او تثبيت هم ټاکل كيږي او هم د طلا په مقابل كې خپل ارزښت ټاکي چې په كوم مقدار طلا باندي بدليدی شي.

پوښتني:

۱. په پخوا وختونو كې د كوم علت له كبله له آلاتو او فلزي اوزارو څخه د پيسو په توگه گټه اخستل كېده؟

۲. له ۸ پيرۍ څخه تر ۱۷ پيرۍ پوري په كومو هيوادونو كې كاغذي پيسې مروجې وې؟

۳. پولي سيستم په څو دستو ويشل شويدي، هر يو يې واضح كړئ؟

۴. د بانكوت د نشر د اصل ، د پشتيوانې د اساس او ټولني د اړوند اړتياؤ په برخه كې معلومات ورکړئ؟

۵. د پشتوانې له اصل څخه د تېښتې په برخه كې كوم عوامل موثر ول چې په انگلستان كې ترسره شول، نوم يې واخلي او واضح يې كړئ؟

۶. پيسې كومي دندې تر سره كوي په لنډه توگه يې تشریح كړئ؟

۷. كوم ستندرد وه چې د نړيوالو سازمانونو د منځته راتگ لامل شو او كومو هيوادونو په دې برخه كې مهم رول درلود؟

۸. د پولي ستندردونو په برخه كې څه معلومات لری واضح يې كړئ؟

۹. پولي سيستمونه واضح كړئ؟

۱۰. پولي سيستمونه له يو بل سره مقايسه كړئ؟

د پیسو ویش او د هغوی ارزښت

ټولیزه موخه:

د تکنالوژي له مخي د پیسو ویش او د پیسو د ارزش تثبیت

د زده کړې موخې: د دې څپرکي په پای کې به محصلین وکړای شي چې:

۱. له تکنالوژي څخه د استفادې کولو گټې او زیانونه په گوته کړي.

۲. د انټرنیټ او کمپیوتر له لارې د پیسو ډولونه مطالعه کړي.

۳. د پیسو وېش توضیح کړي.

۴. د پیسو د رشد او تکامل مراحل تشریح کړي.

کاغذي پیسې :

کاغذ د لومړي ځل لپاره په دوهمه میلادي پیړۍ کې په چین کې اختراع شو خو په اروپا کې د پیړیو له تیریدلو وروسته د خلکو لاس ته ورسیدو. ویل کیږي چې د کاغذي پیسو په څیر پدیدې د کاغذ له اختراع څخه ډېر وړاندې رواج درلود. د اروپا په ابتدایي ټولنو کې له پوستکي څخه د ارزښت د نمایندې په توګه کاراخیستل کیده. په ورته توګه له کاغذي پیسو څخه ګټه اخیستل تر میلاد د مخه په یونانیانو او روسانو کې دود و. په آتن کې مسي سکو رواج درلود چې تر فلزي سکو یې زیات ارزښت درلود، چین د کاغذ د مخترع په توګه د لومړي ځل لپاره لډې پدیدې څخه ګټه واخیسته. په دې برخه کې پولې مورخین عقیده لري چې کاغذي پیسې د لومړي ځل لپاره په اتمه میلادي پیړۍ کې د فلزي پیسو د حمل او نقل په ستونزه باندې د برې موندلو په موخه را منځته شوي چې له اتمې پیړۍ څخه بیا تر نولسمې پیړۍ پورې له لنډو زمانې فواصلو څخه پرته

د چینایي امپراطوریو او وروسته د مغلو له لوري منځته راغلی دي چې د چنگیز له لشکر کشي سره یې زیات انتشار وموند. د دې دورې په لومړیو کې په اروپا کې د لگښتونو د پرداخت لپاره له یو ډول چرم څخه د بېلابېلو احکامو په توګه کار کول رواج شول.

د کاغذي پیسو سیستم په خپل وخت کې د سترو اختراعاتو له ډلې څخه ګڼل کېده، آن تر دې چې په تبادلوي اقتصاد کې یې یو نوی حرکت را منځته کړ. د دې سیستم میکانیزم خورا ساده و چې تر اوسه پورې په هماغه ډول په حرکت کې دی.

دا چې د څه لپاره دغه سیستم ایجاد شو، په دې اړه د دوو ټکیو یادونه کوو:

الف: د طلا دذخایرو د کموالي مخنیوی او د هغه اهمیت.

ب: د لګښت صعودي سیر او دهغه له کبله زیاتو پیسو ته د ټولني د اړتیا زیاتوالی.

په دې توګه بشر د خپلو اړتیاؤ د لرې کولو په موخه کاغذي پیسې ایجاد کړي. دغه پیسې په سرو زرو باندې د بدلولو وړتیا نلري بلکې پخپله پخپل ذات کې سره تبادله کیدلای شي. نن ورځ د نړۍ ټولې پیسې دا خاصیت لری.

که تاسو د خپل جیب پیسې وګورئ د نوټ په سر باندې لیکل شوي جمله داسې ده چې: «ددی سند لرونکی ته وعده ورکوی چه دغوشتنی په وخت کې شل افغانۍ ورکړی»

دا جمله دا معنا لري د شلو افغانیو نوټ یوازي په خپل ذات کې د تبادلې وړتیا لري او له اسمي ارزشت سره په تړاو په نورو توکو باندې د تبادلې کولو وړتیا نلري. په دې توګه که چیرته بانکنوټ لرونکی وغواړي په لاس کې شته پیسې بانک ته یوسي او تبادله یې کړي هغه یوازي دومره کولای شي هماغه نوټ بیرته تر لاسه کړي.

د الکترونیکي پیسو منځته راتګ

د کاغذي پیسو د منځته راتلو په بهیر کې ولیدل شول چې یو لړ عواملو په مستقیمه توګه دې ته زمينه برابوله چې کاغذي پیسې منځته راشي، د الکترونیکي پیسو د منځته راتلو په برخه کې هم یوه مهم دلیل ته اشاره کولای شو چې له صنعتي انقلاب څخه عبارت دی او تر ټولو مهمه موضوع یې د سوداګرۍ له نړیوالتوب څخه عبارت دی چې په ترڅ کې یې له بانکي حسابې تیروتنو څخه د مخنیوي او اقتصادي مثمریت په موخه الکترونیکي پیسې له لاندې ډولونو سره منځته راغلي:

۱. د قرض ورکولو کارت یا Debit card: بدهې کارت اعتباري کارت ته ورته کارت دی چې مشتریانو ته د توکو د پیر په وخت کې د هغوی له بانکي حساب څخه په مستقیمه توګه د الکترونیکي اسانتیا په مټه د توکو د قیمت د ادا کولو وړتیا ورکوي. بدهې کارتونه په هغو ټولو

ځايونو کي د استفادې وړ دې چې تاجران په خپل حساب کي کريدیت کارتونه قبلوي. نن ورځ د نغدو پیسو په پرتله له دې روش څخه زیاته استفاده کيږي د مثال په توګه کله چې تاسو له کوم پلورنځي څخه شیان اخلی، خپل بدهې کارت یا ډبټ کارت د ماشین په واسطه مطالعه کوئ او خپل کارت د بانک د حساب په مرکز کي داخلوئ او بټن کيکاږئ، په دې صورت کي فوراً ستاسو له حساب څخه خریداري شوي مبالغ کمیږي.

۲. د ارزښت د ذخیرې کارتونه: دغه کارتونه د قرض ورکولو او اعتبار له کارتونو سره ورته دي، یوازینی توپیر په کي دا دې چې د ارزښت د زیرمه کولو کارتونه د ثابتو اسمي مبالغو د مقدار لرونکي دي.

د ارزښت د زیرمه کولو په عادي کارتونو کي خریدارې مبالغ له وړاندې د ډالر په ډول مشخص شوي وي چې لګوونکی (مصرف کوونکي) یې په راتلونکی کي په لګښت رسوي.

د ارزښت د زیرمه کولو په کارتونو کي تر ټولو مجرب هغه هوشیار یا شارټ کارت دی چې د کمپیوټري جیب په توګه کولای شي د اړتیا په وخت کي د خپل بانک له بانکي حساب څخه لازیم رقم مصرف کړي.

هوشیار کارتونه کولای شي د شخصي کمپیوټر یا ځانګړيو تلفونونو له لاري معاملات تر سره کړي. په دې وروستيو کي د ارزښت د زیرمه کولو داسي کارتونه هم معمول شوي دي چې له هیواد نه بهر د کمپیوټر د پروګرام له لاري په استراليا، کاناډا، چین، کالمبیا، دهمارک، فرانسه، ایتالیا، پرتګال، سنگاپور، هسپانیا، تایوان، انګلستان کي هم اړوند معاملات تر سره کړي.

له اړوند پروګرامونو څخه یو یې په لندن کي د موندکس شرکت له لوري ایجاد شو چې خپل آزمایش یې د ۱۹۹۵م کال د انګلستان د دروین په سیمه کي پیل کړ. نه یوازي دا چې موندکس هوشیار کارتونه د مصرف کوونکي او پرچون پلور تر منځ د وجه د لیرد یا انتقال اسانتیا برابرې، بلکي دلګوونکی (مصرف کوونکو) او بانکونو ترمنځ هم ورته سهولت مهیا کوي.

۳. نغدې الکترونيکي پیسې: نغدې الکترونيکي پیسې د الکترونيکي پیسو یو ډول دی چې په انټرنیټ کي د توکو او خدمتونو د استعمال لپاره کارول کيږي. یو پیرودونکی کولای شي په هغو بانکونو کي چې له انټرنیټ سره وصل دي، د حساب په پرانستلو سره الکترونيکي پیسو ته لاره پیدا کړي او هغه خپل ځان یا خپل حساب ته انتقال کړي. که چیرته یو مشتري له الکترونيکي پیسوسره د کوم شي د اخیستلو پریکړه وکړي او له هغو پلورنځیو سره اړیکه ونیسي چې له انټرنیټ سره وصل وي او په مشخصه توګه د خریداري کلمه انتخاب کړي، په پایله کي الکترونيکي پیسې په اتومات ډول د هغه شخص له کمپیوټر څخه د سوداګر او هټی-وال کمپیوټر ته لیردول کيږي او سوداګر کولای شي انتقال شوي وجه د اجناسو له انتقال نه مخکي د مشتري له بانکي حساب څخه تر لاسه کړي.

دلومړي ځل لپاره نغدې الکترونیکي پیسې د هالنډ په یوه شرکت کې تر استفادې لاندې ونيول شوی او د ۱۹۹۵م کال د اکتوبر په میاشت کې یې اعلان وکړ چې یاد شوي شرکت کولای شی شخصي کمپیوترونو ته نغدې الکترونیکي پیسې واستوي.

۴. الکترونیکي چکونه: دا چکونه د انټرنیټ استفاده کوونکو ته اجازه ورکوي چې د خپل حساب صورت په مستقیمه توګه د کاغذي چک له استولو پرته پرداخت کړي. په دې صورت کې چک په خپل شخصي کمپیوتر کې لیکل کېږي او بل کس ته استول کېږي چې په خپل نوبت سره بانکي حساب ته استول کېږي. که تر لاسه کوونکی بانک اعلان کړي چې الکترونیکي چکونه درست یا صحیح دي په دې حال کې د استوونکي له بانکي حساب څخه یو مبلغ د تر لاسه کوونکي حساب ته استول کېږي.

بانکداران په دې عقیده دي د الکترونیکي چکونو لګښت د کاغذي چکونو په پرتله ۳/۱ ځله اقتصادي دي. دغې فایډې ته چې په پایله کې یې د لګښتونو کموالی ترلاسه کېږي د زیاتو شرکتونو له لوري ترجیح ورکول کېږي.

الکترونیکي معاملات او په سوداګرۍ کې د هغوی ګټې:

د دې لپاره چې د الکترونیک په مفهوم باندي و پوهیږو، غوره ده له تخنیک څخه د استفادې په تړاو د تجارت مطالعه وکړو. په ۱۹ مه پیړۍ کې کولای شو له تخنیک سره په تړاو د تجارت ارزیاېې وکړو چې په دې پړاو کې په بشپړه توګه د بیل شکل لرونکی دي. دغه خصلت کولای شو د تولید د ماهیت له مخې په ښه توګه مطالعه کړو ځکه په اقتصاد کې له تولید څخه موخه د ګټې لاسته راوړل دي. د دې موخې لپاره په تجارت کې له پرمختللي تخنیک څخه استفاده کېږي تر څو په خورا کم لګښت سره زیات مفاد تر لاسه شي او په ورته وخت کې د وخت له ضایع کیدلو څخه مخنیوی وشي. د تجارت په ډګر کې د معاملاتو لپاره له کمپیوتر او انټرنیټ څخه استفاده کول لاندې ګټې لري.

۱- امنیت: د اچې له لومړي سر نه د بشر په تاریخ کې د پیسو لیرد را لیرد تر ټولو مهمه ستونزه جوړوي چې امنیتي وضع او داسې نوری ستونزی له ځانه سره درلودی چې د تخنیک او علمي پیشرفت له کبله د پیسو د انتقال یا لیرد اسانتیا مساعده شوه چې تر ټولو مهمه وسیله یې له کمپیوتر او انټرنیټ څخه عبارت دي.

۲- سرعت: په دې برخه کې زموږ موخه په ګړندی توګه د تجارتي معاملاتو تر سره کولو څخه عبارت دي ځکه په خورا کم وخت کې له انټرنیټ څخه د استفادې له کبله زیات تجارتي معاملات تر سره کیدی شي چې د تجارت دغه ډول نن ورځ نړیوال شکل غوره کړیدی.

۳- آسانتیا او سادگی: کولای شو دغه ډول گټې د ورځني تجارت په ساحه کې مطالعه کړو يانې (يعني) له کمپيوتر، انټرنیټ او پرمختللو وسايلو څخه گټې اخيستلو په لړ کې په کم وخت کې شيان او توکي و ليردولای شو او په آسانۍ سره د هغوی معادل قيمتونه تاديه کړو. د څو کسانو په ځای کولای شو د يوه ماشين په واسطه زيات کار په موثره اندازه تر سره کړي چې دا پخپله د سادگۍ او اسانتيا څرگندوونکي ده. د يوه بتن په کيکارولو سره د نړۍ په هر گوټ کې خپل مورد نظر توکي تر لاسه کړو.

۴- کم لگښت: د اجناسو د تبادلې په برخه کې د کمپيوتر او انټرنیټ له تخنيک څخه د استفاده کولو په ترڅ کې يوازي برق په مصرف رسېږي نور کوم جنسي او ډولي مخارج نه واقع کېږي، نوپه دې اساس د جنس او پيسو د ارزښت په برخه کې کوم تغير نه واقع کېږي او نه کوم کاغذ مصرفېږي او نه يې د لېږد لپاره کومو لگښتونو ته اړتيا ليدله کېږي، په ورته توگه د وخت له ضايع کيدلو څخه مخنيوی هم د يادوني وړ گڼل کېږي.

۱. د انساني تيروتنو کموالی: له ورته سيستم څخه يوه موخه په ډولي محاسباتو کې د تيروتنو له کموالي څخه عبارت ده چې د معاملاتي جنس په برخه کې د هغه معين ادرس او مدرک ټاکي چې د سرگردانۍ لامل نه گرځي، نو په دې اساس له کمپيوتر او تخنيک څخه د گټې اخيستنی په لړ کې د راکړي ورکړي په ټول بهير کې کومه خطا يا تير وتنه نه واقع کېږي حتی که چيرته کومه غلطې واقع هم شي په خورا لنډ وخت کې موندل کيدی شي.

۲. د مدیریت غوراوی يا موثریت: د مدیریت له بهبود څخه موخه دا ده چې له کمپيوتر او انټرنیټ څخه د استفادې کولو په ترڅ کې کولای شو يو غوره مدیریت منځته راوړو او د تخطې په ترڅ کې له لنډ ځنډ نه وروسته مسؤل مدير ته اطلاع ورکړه شي. له دغه تخنيک څخه د گټې اخيستلو په لړ کې د شايسته سالاري اصل مراعات کېږي او يوه سالمه او شفافه رهبري منځته راځي.

۳. له پيرودونکو سره غوره اړيکي: له کمپيوتر او انټرنیټ څخه د گټې اخيستلو په لړ کې کولای شو له مشتريانو يا پيرودونکو سره غوره متقابلې اړيکي قايمې کړو. داچې د ورته وسايلو د استعمال په درشل کې کارونه په گړندی توگه تر سره کېږي، نو ددې لپاره کافي وخت موندل کېږي تر څو ورته اړيکې وساتلای شو چې د ورته اقتصادي اړيکو په ترڅ کې دمفاد زياتوالی تحقق مومي.

د پيسو ارزښت:

د دې لپاره چې د پيسو په ارزښت باندی بحث وکړو ښه به وي تر يوه ځايه پخپله د ارزښت په

باره کي خبري وکړو او وروسته د هغو عواملو په اړه بحث او څېړنه وکړو چې د پیسو په مفهوم کي نغښتل شوی دي.

پوهیږو چې په یوه جنس کي د رانیولو د قدرت شتون د ارزښت څرگندونه کوي. د ارزښت د لرلو په ترڅ کي یو جنس د تبادلې وړتیا تر لاسه کوي. څنگه چې امتعه پخپله د اقتصادي خواصو لرونکې ده یانې (یعنی) پخپله په یوه بل جنس باندي د بدلولو وړتیا لري، او د انسان ځیني اړتیاوي پوره کولای شي، نو سوال مطرح کیږي چې په پیسو کې دغه خواص موندل کیږي او کنه؟، په ځواب کې ویلای شو چې له کوم قید او شرط پرته په پیسو کې دغه ډول خاصیت شتون لري او په واسطه یې توکي اخیستل کېدی شي، نو په دې اساس په لومړی سر کې ویلای شو چې پیسې په خپل ذات کي یو ډول شی او د ارزښت لرونکې دي.

د پیسو د ارزښت تثبیت او د هغې د عمل کرد ډول د پولی سیاستونو له مهمو مسایلو څخه گڼل کیږي او کولای شو ارزښت یې د پیسو د داخلي او خارجي ارزښت له مخي تر مطالعې لاندي ونیسو. په بیلابیلو حالاتو کي د پیسو ارزښت بیا هم متنوعه یا نامساوي دي چې موږ یې د هر یوه په برخه کي لږ ډیر بحث کوو، خو د مقدار او عرضې له مخي د پیسو دوه ډوله ارزښتونه تر مطالعې لاندي نیول کیږي چې په لاندي ډول دي: د پیسو داخلي ارزښت او د پیسو بهرنی ارزښت چې په خپل نوبت سره دغه ارزښتونه په نورو ارزښتونو باندي ویشي:

۱. د پیسو اسمي ارزښت

۲. د پیسو حقيقي ارزښت

۳. د پیسو ذاتي ارزښت

۴. د پیسو اعتباري ارزښت

۵. د پیسو داخلي ارزښت

۶. د پیسو بهرنی ارزښت

۱. د پیسو اسمي ارزښت: دا له هغه ارزښت څخه عبارت دی چې د پیسو د نوم بیانونکي دی لکه ۱۰-۲۰-۳۰ افغانۍ چې د طلا د مقدار څرگندونه کوي او پیسو ته د مقابل جنس په وړاندي د تبادلې وړتیا یا ځواک ورکوي.

۲. د پیسو حقيقي ارزښت: دا له هغه ارزښت څخه عبارت دی چې د پیسو د جذب د قدرت څرگندونه کوي یانې (یعنی) په هره اندازه چې د جنس په مقابل کې د پیسو د جذب قدرت زیات وي، په هماغه اندازه د لوړ حقيقي ارزښت لرونکي دي چې د پیسو د دغه حقيقي ارزښت کموالی او زیاتوالي د یوه هېواد د تادیاتو په بیلانس پوري اړه لري. د یوه هېواد د تادیاتو له بیلانس څخه

مقصد د هغه هیواد د صادراتو او وارداتو مطالعه ده او په هره اندازه چې د یوه هیواد واردات زیات وي په هماغه اندازه یې د شیانو او خدمتونو په مقابل کې د پیسو د جذب قدرت زیات وي.

۳. د پیسو ذاتي ارزښت: د اله هغه ارزښت څخه عبارت دی چې له پیسو څخه د انکار په ترڅ کې هم خپل ساتل کیدی شي چې دغه پېښه د ذاتي ارزښت څرګندونه کوي او په توکو باندې د تبادلې وړتیا لري.

۴. د پیسو اعتباري ارزښت: اعتباري ارزښت له هغه ارزښت څخه عبارت دي چې پیسې یې د یوې معینې ساحې په حدودو کې لري. دغه حقیقت د دولت د شتون نمایندګي کوي چې د اړتیا په ترڅ کې د نورو هیوادونو په اسعارو باندې هم تبادله کیدی شي.

۵. داخلي ارزښت: د پیسو داخلي ارزښت کولای شو له دوو لوریو تر مطالعې لاندې ونیسو.

الف: د عرضه شویو پیسو مجموعه

ب: د توکو مجموعی مقدار.

د ورته ارزښت د تثبیت په برخه کې مجبور یو د ټولو توکو د مقدار په مقابل کې د ټولو پیسو مقدار وضع کړو او له هغه څخه د پیسو د ارزښت څرګندوالی استخراج کړو. دا پېښه په ډاګه کوي چې د پیسو د داخلي ارزښت د تثبیت په برخه کې یوازې د پیسو مجموعی مقدار نشي کولای موږ ته قناعت راکړي، ځکه دا د توکو د مجموعی مقدار څرګندوالی دی چې د پیسو د ټول ټال مقدار په وړاندې د خپل ځان ارزښت جوړوي

ټول ټال قاعده دا ده چې د پیسو ارزښت له قیمت سره معکوساً متناسب دي یانې (یعنې) که چیرته د پیسو ارزښت زیاتوالی ومومي، قیمتونه کښته کېږي او برعکس که چیرته د پیسو ارزښت نزول وکړي، د توکو قیمتونه لوړوالی مومي.

که چیرته ټول ټال مقدار په m د دوران سرعت په v د قیمتونو سطحه په p او د توکو مقدار په t سره قبول کړو، په دې ترڅ کې د قیمتونو د نرخ یا سطح ساده فورمول تر لاسه کولای شو، پداسې ډول چې $m.v=pt$ و پېژنو چې m له $p.t/v$ سره مساوي کېږي. که چیرته و غواړو چې د قیمتونو د نرخ فورمول تر لاسه کړو، کولای شو له یاد شوي فورمول څخه یې په ساده توګه استخراج کړو چې له $p=m.v/t$ څخه عبارت دی، دغه فورمول په حقیقت کې د پیسو د تیوري د اغاز فورمول دی چې وروسته په مفصله توګه ورباندې بحث کوو.

۶. د پیسو خارجي ارزښت: دغه ارزښت د داخلي ارزښت په خلاف دی چې پښتیاونه پکې مدنظر نه نیوله کېږي خو د پیسو د خارجي ارزښت په برخه کې پښتیاونه مدنظر نیول کېږي. په دې

ترتیب هر ډول پیسې له خپله ځانه طلايې ارزښت لري چې د پولې سیاست په اصطلاح کې ورته (اسمي ارزښت) ویل کېږي .

د پیسو اسمي ارزښت له هغه اندازه سره ورته څخه عبارت دی چې یو هیواد یې د خپلې اقتصادي وړتیا او ځواک له مخې د پیسو په نړیوال وجهې صندوق یا I. M. F کې ثبت کوي.. د پسو طلايې تعریف په لاندې ډول دي.

د پیسو طلايې تعریف له هغه مقدرا طلا څخه عبارت دی چې په I. M. F کې ثبت شوي وي. په پورته بحث کې و ویل شول چې هر هیواد د خپلو اقتصادي سیاستونو او ځواک له مخې د خپلو پیسو ارزښت د ځانګړو موخو د لاسته راوړلو په موخه د طلا د مقدار په واسطه تثبیت کوي.

د نړۍ تر ټولو ارزښتمني پیسې ډالر دي یانې (یعنې) چې د یوه واحد طلايې تعریف یې ۰.۸۸۶۷۱ ګرام سره زر دي چې د افغاني پیسو په مقابل کې د ۰.۰۰۰۲۲۲ ګرامه طلايې تعریف لرونکي دي.

د تادیاتو بیلانس هم د پیسو د خارجې ارزښت په برخه کې قوي تاثیرات لري. که چیرته د تادیاتو بیلانس مثبت شکل ولري ، دا معنا پیاوړه کوي چې هیواد ته زیاته طلا او بهرنی اسعار د ننه شويدي او د هغوی په واسطه د پیسو داخلي ارزښت تقویه شويدي او برعکس دهغې دا معنا ورکوي چې ګواکي له هیواد نه په زیاته پیمانه سره زر او باندني اسعار وتلی دي او یا کیدی شي دغه حالت پانګي اچوني ته د زمينې برابریدلو په معنا واخیستله شي.

۳-۵ د پیسو د مقدار له مخې د هغوی د ارزښت د تثبیت میتود.

لکه مخکې چې هم ورته یادونه وشوه چې $m.v=pt$ دی، چې په دې ځای کې m د پیسو له مقدرا v د پیسو د دوران له سرعت، p د تولید شویو شیانو له قیمت او T د شیانو له مقدرا څخه عبارت دي. که و غواړو د M له مخې د پیسو ارزښت تثبیت کړو، د پیسو د دوران د ثبات په ترڅ کې لرلای شو چې $M=P.T$ همدا شان پایله تر لاسه کوو چې ارزښتونه او قیمتونه یو له بل سره معکوساً متناسب دي .

د ریاضې له مخې کولای شو دغه موضوع په لاندې ډول ولیکو.

$$P=M/T \text{ دې لپاره چې پوه شو } V=T/M.$$

د دې لپاره چې قیمتونه او ارزښتونه یو تر بله معکوسه اړیکه لري ، نو اوس که چیرته د پیسو ټول ټال مقدرا یعنی M د M_0 په اندازه زیاتوالی وکړي د پیسو په مقدار کې د ارزښت کوم ډول بدلون منځته راځي ، وګورئ چې د د ریاضې له مخې څه ډول تصور کېږي.

$$1 \dots \dots \dots T_0/M_0=V \cdot$$

$$۲.....Vt=To/Mo+ M$$

که چیرته له دوهم فرمول څخه لمړنی فرمول تفریق کړو لرلای شو چې

$$V = Vt - V_0 = \frac{To}{Mo} + M - \frac{To}{Mo} = \frac{To - Mo - To(Mo + M)}{Mo(Mo + M)} =$$

$$\text{بناء لرلای شو چې } ۳.....(v = - \frac{To * M}{Mo(Mo + M)})$$

د موضوع د وضاحت په موخه لاندې مثال ته پام وکړئ:

مثلاً: د پیسو مجموعي مقدار ۲۰۰ ملیارده او دهغوی په مقابل کې د شیانو مقدرا ۲۰۰ ملیارده دی، نو که چیرت، د پیسو مجموعي مقدرا د ۲۰ ملیارد په اندازه زیات شي، د ارزښت بدلون به د فرمول مطابق په لاندې ډول وي:

$$(M + M_0)M / M_0 * V = -T_0$$

$V = ۲۰۰ * ۲۰۰ - (۲۰ + ۲۰۰) = ۴۰۰۰۰ - ۴۴۰۰۰ = -۴۰۰۰$ او که وغواړو فیصدې یې تر لاسه کړو، نو لرلای شو چې -۰.۹%

د پیسو له ارزښت سره په تړاو له پورتنې مثال څخه د اړایله تر لاسه کېږي چې د توکو په مورد کې د پیسو د دوران سرعت -۰.۹% دی. د منفي حالت در لودل د دې ښودنه کوي چې د تولید شویو توکو د دوران سرعت ۱۰۰% دی او -۰.۹% د دې ښودنه کوي چې د ۲۰۰ ملیارد افغانیو په مقدرا له ۱۰۰% تولید شویو شیانو څخه -۰.۹% شیانو ته دوران نشي ورکولای اویوازې ۲۰۰ ملیارده افغانۍ کولای شي ۹۱.۰% تولید شویو شیانو ته دوران ورکړي.

نو نتیجه تر لاسه کوو چې زموږ پیسې د خارجې اسعارو په مقابل کې کم ارزښت لري او د خارجې اسعارو په مقابل کې د هغوی ښکته والی په بازار کې د قیمتونو د ودې څرگندونه کوي.

په دریم نمبر فرمول کې د پیسو د لیروالي په ترڅ کې برعکس مطلب لیدل کېږي او مثبت حالت تر لاسه کېږي او ټول پورتنې مطالب خپل ځانته معکوس شکل اختیاريوي .

۳-۶ د پیسو د مقدار په اړه د پوهانو نظرونه:

د پیسو د مقدار تیوري: د پیسو د مقدار تیوري په لومړی سر کې د مرکانتلیستي مکتب د لاروي، فرانسوي پوه J. boden له لوري منځته راغله خو کلاسیک امریکایي او انګلسي پوهان هر یو فیشر او دیویډ ریکاردو د پیسو د مقدار د تیوري اصلي بنسټ ایښودونکي ګڼل کېږي. د ډیویډ ریکاردو نظریات: ډیویډ ریکاردو د پیسو د مقدرا د تیوري بنسټ ایښودونکی او د کلاسیک مکتب مشهور پوهان ګڼل کېږي. هغه عقیده درلوده چې پیسې باید سل فیصده د طلا پشتیوانه ولري.

د هغه په عقیده پیسې یوازې د تبادلې وسیله دي او له دې پرته یې د پیسو بله دنده په رسمیت نه پیژندله ، د ریکاردو په آند د قیمتونو لوړوالی او ټیټوالی چې په مجموع کې د پیسو د مقدار د بدلون له امله منځته راځي یانې قیمتونه د پیسو د تغیر تابع دي. ریکاردو د لومړي ځل لپاره د $M=P.T$ په ډول د پیسو د مقدار فرمول منځته راوړ او د همدې فرمول په مرسته یې وکړای شول د قیمتونو فرمول هم ترلاسه کړي یانې $P= M/T$. په دې صورت کې ریکاردو د قیمتونو د سطح د ثبات په موخه د پیسو د ټول ټال مقدرا په واسطه له نورو ټولو عواملو څخه صرف نظر وکړ او پورتنی فرمول یې د ټولو پوښتنو حل و باله چې پورتنی فرمول د نړیوال تجارت په ډگر کې د هیوادونو تر منځ هم صدق کوي . په دې ترتیب د هیواد په داخل کې د طلا د زیاتوالي په ترڅ کې د توکو په مقابل کې قیمتونه کمیږي او په نتیجه کې یې صادرات لوړیږي ، او بهرنیان په ارزانه توګه توکي تر لاسه کوي ، برعکس که چیرته په هیواد کې د توکو قیمتونه لوړ شي نو دغه پېښه واردات تشویق کوي او بهرنیان په لوړ نرخ سره په هېواد باندې توکي پلورلای شي . دغه پېښه تر هغه وخته زیاتوالی مومي تر څو چې صادرات ورو ، وروعودي سیر او واردات ورو ، ورو نړولی سیر خپل کړي تر څو د تعادل نقطه منځته راشي .

په دې توګه لیدل کېږي چې د وړاداتو د زیاتوالي په ترڅ کې له بهرنیو هیوادو څخه هیواد ته زیات توکي راوړل کېږي او په پایله کې یې صادرات کمیږي او هیواد ته په کمه اندازه طلا ورادیږي. دغه پېښه د دې لامل ګرزي تر څو د تعادل حالت له منځه ولاړ شي ، د عدم تعادل دغه حالت هغه وخت منځته راځي چې صادرات زیاتوالی وکړي او د صادراتو کموالی د تعادل تر نقطې پورې دوام کوي.

د فیشر نظریات (۱۸۷۰-۱۹۴۷) : امریکایي پوهان فیشر د (د پیسو د رانیولو قدرت) په نامه خپل کتاب کې د ریکاردو نظریات بشپړ کړل او هغه د پیسو د مقدار د تیوري د بشپړ فورمول د وړاندي کونکي په صفت و پیژندل شو، خو تر دغه پوهه د مخه د J. Stmill په نامه یوه بل فرانسوي عالم چې د ډیویډ ریکاردو له طرفدارانو او د سیاسي اقتصاد د اصولو په نامه دیوه کتاب لیکوال هم دی د (۱۸۰۶-۱۸۷۳) تر منځ یې ژوند درلود د پیسو د مقدرا د تیوري په فرمول باندې یې کار کړیدی. Stmill عقیده درلوده چې د پیسو د ټول ټال مقدار تر څنګه د پیسو د دوران سرعت هم اساسي رول لري. د پیسو د دروان سرعت د اقتصادي او حقوقي واحدونو تر منځ د یو واحد پیسو د گردش له دفعاتو څخه عبارت دی.

فیشر د استیمل له نظریاتو څخه په استفادې سره په دې باوري شو چې د پیسو له ټول ټال مقدرا سره په څنګ کې په فزیکي ډول د چیک په ډول د فترتي یا تحریري پیسي هم د پیسو په ټول ټال مقدرا باندې تاثیر اچوي. نوموړی په دې عقیده شو چې د فترتي پیسې د فزیکي پیسو په څیر د دوران د سرعت لرونکي دي.

فیشر د پیسو ټول ټال مقدار په M ، د پیسو د دوران سرعت په V ، د تحریري پیسو مقدار په M او د پیسو د دوران سرعت په v سره وښود چې په مجموع کې یې د پیسو د مقدرا د تیوري تر ټولو بشپړ فرمول منځته راوړ.

$$MV + MV = P * T \dots\dots\dots 1$$

په دې ځای کې دوه نقطې خورا اهمیت لري
د پیسو د دوران سرعت ثابت فرض شوی دی.

تحریري پیسې د حقیقي پیسو په اساس ایجاد کېږي. دفتري پیسې حقیقي پیسې دي. نو ویل کېږي چې تحریري پیسې او د پیسو د دوران د سرعت ثابت ساتل د پیسو د مقدار د تیوري د تفکر اساسي برخي دي . د موضوع د وضاحت په موخه لاندې مثال ته پام وکړئ:

فرضاً که د یوه هېواد تجارت د دوران له مخې ۵۰۰ افغانۍ وي او د ورته دوران د ساتلو په موخه د اړوند تجارت شرکت د ۵۰ میلیونه افغانیو په ساتلو باندي مجبور وي ، اوس د یاد شوي شرکت د تجارت د پیسو دوران دوه چنده یعنی ۱۰۰ میلیونه افغانۍ تثبیت کېږي. د پیسو د مقدار د تیوري د اصل له قبلولو سره ، باید د اړوند شرکت د تجارت د پیسو د دوران ساتلو په موخه ۱۰۰ میلیونه افغانۍ یانې ۱۰٪ قبولي شي ، لیدل کېږي چې د پیسو د دوران د سرعت د ثبات له ډاډ سره سره کله چې د تجارتې شرکت د پیسو دوران زیاتوالې وکړي، د ساتل شویو پیسو مقدار هم دوه چنده یانې له ۵۰ میلیون څخه ۱۰۰ میلیونو ته زیاتوالی مومي. همدا شان لیدل کېږي چې د دفتري پیسو ټول ټال مقدار هم فرض شوی دی چې له حقیقي پیسو سره ۱۰۰٪ متناسب زیاتوالی کوي.

د پیسو د مقدرا تیوری هم د نورو هغو په څیر د پوهانو تر زیاتو نیوکو لاندې راغلي چې دغه نیوکې یا انتقادات په ځانگړی توگه د (البرت افتاؤن، او ناگاروه) په نامه د دوو فرانسوي علماؤ له لوري مطرح شوي دي.

د پیسو د مقدار په تیوري باندي نیوکې:

۱. د پیسو د مقدرا په تیوري باندي د افتالیون نیوکې له دوو لوریو مطرح شوې دي.

الف: کولای شو د پیسو مقدار د هغوی د جوړښت له مخې مطالعه کړو.

ب: هغه عوامل چې په خپلواکه توگه له وړاندي شوي فرمول څخه عمل کوي.

الف: افتالیون عقیده درلوده چې د دوران قبول شوي سرعت په ثابته توگه د پیسو دمقدار د تیوري له لوري غیر منطقي برېښي. دی ددغې نیوکې د ثبوت لپاره له پخواني مثال څخه یادونه کوي.

که تجارتي دوران ۱۰۰٪ زیاتوالي وکړي ، نشو کولای قناعت وکړو چې د پیسو سرعت هم د تجارتي دوران د زیاتوالي په څیر زیاتوالی کړیده. په پخواني مثال کې چې د پیسو د دوران سرعت ۱۰ فرض شوی وو، د تجارتي دوران له زیاتوالي سره ممکن د پیسو د دوران سرعت د ۱۵ او یا ۱۹ عدد وښیې، له همدې کبله نشو کولای د فیشر له لوري د وړاندي شوي فرمول $MV+MV=P*T$ په صحت باندې باور ولرو.

ب: د پیسو ټول ټال مقدار یانې حقيقي او دفترې پیسې کولای شي د پیسو د مقدار د تیوري په څیر عمل وکړي ، ځکه د دې نظر خلاف چې تصور یې کاوه، دفترې پیسې له فزیکي پیسو سره ۱۰۰٪ متناسبې دي، منځته راځي ، عمل کوي او دفترې پیسې کولای شي د فزیکي پیسو په پرتله زیاتوالی یا کموالی وکړي. دغه امر هم په ډاگه کوي چې د پیسو د مقدار ورکولو شوي فرمول د کار وړ ندي.

د انتالیون له نظره مستقل عوامل هم کولای شی د پیسو د مقدار په وړاندي شوي فرمول باندې اثرات وغورځوي. د مثال په توگه د ځیني پدېدو اثرات کولای شي په لومړي پړاو کې قیمتونو ته بدلون ورکړي ، مثلاً د نرخونو د لوړوالي په ترڅ کې د پیسو د ټول ټال مقدار زیاتوالی ایجابیږي ، په ۱۳۵۷ ام ه ش، کال کې زموږ په هیواد کې هم ورته پدېده منځته راغلي وه یانې په دې کال کې د جگړې د را منځته کیدلو له کبله د ښار اړیکي وشلیدې او قیمتونو لوړوالی وموند، دولت ددې لپاره چې د د قیمتونو د لوړوالي په تناسب د معاش د سطح له نزول څخه مخنیوی وکړي ، په لومړي سر کې د نظامي منصوبینو معاشات لوړ کړل او وروسته یې د دولت د کارمندانو مزد او معاش ته زیاتوالی ورکړ. له مثال څخه په ډاگه کېږي چې په لومړي پړاو کې پرته لدې چې په لومړي پړاو کې پرته له هغه چې په جنګ کې ده پیسو په مجموعې کې ډیر توپیر راشي قیمتونه په جنګ کې چې خپله یو ټولنیزه پدیده ده بدلون یا توپیر نه منونکی دي. او دقیم (نرخونو) دسطحې لوړوالی د دې باعث شو چې د پیسو ټول ټال مقدار زیات شي. چې په پایله کې دپیسو د تیوري په اندازه برعکس نسبت راشي.

د ناگارو نظریات: ناگارو په خپلو نظریاتو کې د کینز نظریات خپل اساس ګرځولي او مخالفه عقیده لري چې بازار ته نشر شوي ټولي پیسې سره اوږي، را اوږي او په مقابل کې یې تولیدات هم ورته لوبه کوي، بلکې په دې عقیده وه چې ټولي پیسې د دولت له لوري ساتل کېږي او یا زیرمه کېږي ، د مثال په توگه که چیرته د پیسو ټول ټال مقدار ۲۰۰ میلیونه فرض کړو، ۱۸۰ میلیونه یې بازار ته وړاندي کېږي او پاتې ۲۰ میلیونه یې زخیره کېږي، په مقابل کې یې توکي هم له ورته قانون څخه برخورداره دي له همدې کبله ناگارو د پایلې اصل ته رسیږي.

- کله چې د پیسو ټول ټال مقدار بدلون وکړي او د هغه متناسب د توکو ټول ټال مقدار هم بدلون وکړي، د قیمت په سطحه کې کوم بدلون نه راځي.

- که چیره د پیسو په ټول ټال مقدار کی زیاتوالی ولیدل شي ، زیات شوی مقدار بازارته نه واردیږي ، نو بیا هم د قیمتونو په سطحه کی بدلون نه لیدل کیږي.
- د توکو د بدلون د ثبات او پیسو د ټول ټال مقدار د زیاتوالي په ترڅ کی د قیمتونو سطحه بدلون کولای شي.

ددريم څپرکی دمطالبو لنډيز :

د بانکونو ټولو تکامل، له تکنالوژي او تخنیک څخه د تبادلې او تجارت په ډگر کی استفاده کول، د پیسو د دوران سرعت، له اقتصادي عواملو سره د هغوی تړاو، په دې اړه د علماؤ نظریات او داسي نور د ددې څپرکی له مهمو موضوعاتو څخه گڼل کیږي.

همدا شان د څپرکی په اوردو کی د ځیني مفاهیمو له مطالعې نه و پوهیدو چې په ټولنه کی د پیسو د مقدار زیاتوالی یا کموالي په نرخونو ، مزد او معاش باندي څه اغیز شیندي.

همدا شان یادونه وشوه چې د تکنالوژي په برخه کی د بشر لاسته راوړني خورا زیاتي او پراخي دي نو نه یوازي په خدماتو کی ترې استفاده شویده بلکي په اقتصادي ساحاتو کی هم گټه تري اخیستل شویده.

د یوه بیل نظر په توگه مو مطالعه کړه، په هره اندازه چې د پیسو د دوران سرعت زیات وي په هماغه اندازه یې د جذب قدرت زیاتیږي او د سرمایې د جوړښت سبب گرځي چې د سرمایې جوړښت په خپل سر په ټولنه کی د عرضې او تقاضا د زیاتوالي لامل گرزي چې دغه اقتصادي عوامل د ټولني په اقتصادي ، اجتماعي او سیاسي ساحاتو باندي هر اړخیز تاثیرات لري .

د درېم څپرکی پوښتنې:

۱. خو ډوله الکترونیکي پیسې پیژنئ؟
۲. د پیسو د ارزښت د تثبیت په برخه کې څه معلومات لرئ، له اقتصادي لحاظه یې واضح کړئ؟
۳. د پیسو د حجم په برخه کې څه معلومات لرئ؟
۴. که چیرته د پیسو مقدار زیاتوالی وکړي ، د فورمول له مخې یې په ټولنه کې د دوران سرعت تثبیت کړئ؟
۵. د پیسو د دوران د سرعت زیاتوالی او کموالی سره مقایسه کړئ؟
۶. د پیسو د داخلي او خارجي ارزښت په هکله معلومات ورکړئ؟
۷. د پیسو رسمي ارزښت بیان کړئ؟
۸. د پیسو حقیقي ارزښت واضح کړئ؟

انفلاسیون او مالي با زارونه

ټوليزه موخه:

د انفلاسیون ماهیت او مفهوم او تعریف

د زده کړي موخې: د دې څپرکي په پای کي له محصلينو څخه هيله کيږي چې:

۱. انفلاسیون وپيژني
  ۲. د انفلاسیون ډولونه او په ټولنه کي د هغه مثبت او منفي تاثيرات توضیح کړای شي.
  ۳. په اقتصادي معاملاتو کي د انفلاسیون تاثير و پيژني
  ۴. د انفلاسیون ډولونه واضح کړای شي.
- د څلورم څپرکی په لومړيو کي غوره ده چې د انفلاسیون په اړه بحث وکړو او د معنا او مفهوم له مخي مطالعه شي. د مفهوم او معنا له مخي د انفلاسیون د مطالعې اصطلاح د قیمت او ارزښت له نقطه نظره د پوهانو له لوري د انفلاسیون د مطالعې مفهوم پياده کوي په داسي حال کي چې ځيني نور پوهان انفلاسیون د هغه د ځواک او قدرت له دیدگاه څخه مطالعه کوي، په دې معنا چې انفلاسیون د اقتصادي توکو د قیمت د لوړوالي او پیسو د ارزشت د کموالي په توگه پیژندل کيږي.

لکه څنکه چې پوهېږو د قیمتونو لوړوالی د انفلاسیوني خصوصیاتو له ډلي څخه شمیرل کيږي، په عين حال کي غوره ده چې له یو لړ اقتصادي اصطلاحاتو څخه استفاده وشي چې له عرضې او تقاضا سره په تړاو د انفلاسیون واقعي معنا افاده کوي يانې که چيرته د تقاضا تر کچې زياتي بیسې عرضه شي انفلاسیوني حالت منځته راځي.

انفلاسیون د مجموعي عرضې او تقاضا تر منځ د تناسب له داسي نشتوالي څخه عبارت دی چې د عرضې مقدار د هغې د تقاضا په پرتله زیات وي.

که چیرته د تعادل دغه الغا د مجموعي تقاضا په نفع وي نو د پیسو د ارزښت د کموالي او قیمتونو د لوړوالي، بیکاري د زیاتوالي او داسې نورو په خیرد انفلاسیوني خصوصیات ایجادوي. دا چې د انفلاسیون محل او مکان ولتوو چې په لومړی قدم کې په کومو محلاتو او ځایونو کې بروز کوي او وروسته په څه ډول ټول اقتصاد په بر کې نیسي، دغه محلات او ځایونه د مالي بازارونو تر عنوان لاندې مطالعه کولای شو، ځکه انفلاسیوني حرکات له همدې ځای څخه پیل کېږي. مالي بازارونو په عمده توګه لنډمهاله ګڼل کېږي ځکه دا ډول بازارونه د پیسو د ارزښت د بدلون له مخې د نوسان په حالت کې دي. نو په دې اساس دغه ډول بازارونه د ارزښت له تبادلي سره په تړاو له ۲۴ ساعتونو څخه، تر ۳ میاشتو پورې تعین شوي چې دغه تغیرات د مزد او معاشاتو په ساحه، د بودجې کسر او لنډ مهاله خریداري په بر کې نیسي چې په لږ وخت کې زیاتې ستونزې منځته راوړي شي او د مالي بازارونو په واسطه له منځه وړل کېږي، او تولیدي موسسات د تولید له مخې تر زیات تاثیر لاندې راوړي، ځکه دغه موسسات همېشه له مستقیمې او غیر مستقیمې تبادلي سره سرو کار لري او د دغو تبادلاتو ارزښت همېشه د پیسو له مخېستجو کېږي او په دې اساس د اقتصادي نوساناتو د بروز سبب ګرزي چې همدغه اقتصادي نوسانات د بودجې د کسر لامل هم ګرځي او د مزد او معاشاتو په سطحه باندې مستقیم تاثیر لري، حتی د افرادو د حقيقي او اسمي عاید د بدلون لامل ګرځیدی شي. د پرانسوا پیرو په نامه فرانسوي عالم مالي بازارونه دا ډول تعریف کوي: مالي بازار له هغه ځای څخه عبارت دی چې اقتصادي واحدونه پکښې د قېمتي او راقو په څېر د ځینې اقتصادي ارزښتونو په مقابل کې معامله کېږي.

د انفلاسیون دمخنیوي لاري چاري.

د انفلاسیون ضد سیاستونه په دريو برخو ویشل شويدي :

۱- پولي سیاستونه

۲- مالي سیاستونه

۳- مستقیم کنترول

۱. **پولی سیاستونه** : د دولت له لوري د بانکي سود د بيو د لوړوالي او د ازاد بازار د عملیاتو له لاري د پیسو د عرضه مهار کول او کنترول د انفلاسیون د مخنیوي غوره چاره ګڼل کېږي. لدې لاري د پیسو عرضه کموالی مومي. که چیرته دولت د قرضې د اوراقو په پلور باندې لاس پورې کړي، د تجارتي بانکونو نغدې زیرمي کموالی مومي، ځکه د تجارتي بانکونو له لاري په تولیدي ساحاتو کې کموالی راځي. که چیرته دولت د ازاد بازار د عملیاتو له لاري اوراق و پلوري، دغه کړنه هم ورته اثرات په ځای پرېږدي. د سرمایه گذاري د ګټې د نرخ د زیاتوالي له لاري هم د پیسو عرضه کمېدلای شي چې د ټولي تقاضا حد را کښته کوي. د ګټې د نرخ زیاتوالی او د پیسو

د عرضې کموالی عملاً پولي تقاضا کموي خو د سرعت او میزان اثرات يې نه پيژندل کيږي.

په انګلستان کې له دوهم نړيوال جنگ نه وروسته د پولې سياستونو دوره تر ټاکلي موخې هم زياته طولاني شوه او اړوند پولي سياستونه په اوږده موده کې موفق شول. څنګه چې د پولې عرضې تغيرات نشي کولای له کافې سرعت او لنډ مهاله نوساناتو سره په اقتصاد کې عمل وکړي، په دې اساس طولاني يا اوږده موده ورته مناسبه ده.

۲- مالي سياستونه: که فرض کړو چې يوازی تقاضا زياته شويده چې انفلاسيون يې منځته راوړي نو د تقاضا د کموالي په واسطه هم انفلاسيون مهارا و کنترول کولای شو. مجموعي تقاضا د دولتي تقاضا او خصوصي برخې له مخارجو څخه جوړې شوې دي، شديد انفلاسيون هغه مهال منځته راځي چې دولتي مخارج د پيسو د ايجاد په واسطه تامين شي نو په دې اساس ويل کيږي چې د دولت متعادل بودجه په دې برخه کې د دولت له غوره سياستونو څخه شميرل کيږي. د دې فرضې لامل دا دي چې په عمومي توګه د دولت د بودجې کسر د انفلاسيون معنا ورکوي او د بودجې کسر د پيسو د عرضې په واسطه تامين کيږي.

دوهمه مسله دا دی چې په عمومي توګه د دولت مخارج غير مولد دي او په بدل کې يې کوم عواید نه تر لاسه کيږي، مثلاً د نظامي مخارجو په مقابل کې کوم پولې درآمد نه تر لاسه کيږي، نو په دې اساس د قيمتونو زياتوالي د انفلاسيو قاصد ګڼل کيږي چې د د دفاعې لګښتونو په څير د غير مولده لګښتونو د کموالي وړانديز کوي. د ورته لګښتونو زياتوالي د قيمتونو د ثبات هلې ځلې له خنډ سره مخ کوي خو له بله لوري د دولتي مخارجو کموالی هم نه شونی کيږي، په دې برسیره د زده کړې، روغتيايي پرمختګ او داسې نورو په څير د دولت زيات مخارج په ورځني اقتصاد کې ضروري مخارج ګڼل کيږي.

په کلي توګه دولتي مخارج په ټولنه کې د اشتغال د حفظ په برخه کې خورا مهم رول لري. په دې برسیره د دولتي لګښتونو د کنترول تر څنګ ټولنيز او سياسي مسايل هم په دې برخه کې مهم رول لري چې په دې توګه د مالياتو زياتوالي د مجموعي تقاضا د کموالي په برخه کې يوه مهمه وسيله ګڼل کيږي، خو دولتي لګښت يوازي له مالياتو څخه نشي تامين کیدی، که چيرته د دولت اضافي مخارج د مالياتو په واسطه تامين کیدی شي نو پکار دی چې دوو پوښتنو ته ځواب و ويل شي.

لومړی دا چې بايد تر کومه بريده د خصوصي برخې لګښت او تر کومه بريده د خصوصي برخي پانګونه کموالی و مومي او د دې موخي لپاره له کوم روش او ميتود څخه استفاده وشي.

په درآمد باندي ماليات وضع کول او په انتقالي پرداختونو کې بدلون را منځته کول تر يوه حده د خود کار متعادل رول لوبولای شي، د قيمت او مالياتو د زياتوالي په واسطه د درآمد لويه برخه

برداشت کيږي، خو اتوماتیک متعادل په صنعتي اقتصاد کي د تقاضا د نوساناتو مقابله نشي کولای او نشي کولای اضافي تقاضا او د انفلاسیون مشکلات له منځه یوسي خو مسله بیا هم دومره ساده نه ده د نرخونو اومالیاتو زیاتوالی د کار او فعالیت انگیزه تر تاثیر لاندې راوړي او په اوږده مهال کې د اقتصادي ودي نرخ کموي. د لگښت د کموالي لپاره کولای شو له غیر مستقیمو مالیاتو څخه هم استفاده وکړو. په شیانو باندی د مالیاتو د وضع کولو په صورت کي ممکن د اقتصاد په یوه ځانگړي برخه کي هغه اضافي تقاضا محدوده کړل شي چې محدود کېدل یې اړین وي.

۳-د قیمت او درآمد د کنترول مستقیم سیاست:

کله چې مالي پولي سیاستونه و نکرای شي په موثره توگه د انفلاسیون مخنیوی وکړي، ځیني دولتونه له ورته سیاستونو څخه استفاده دکوي.

د دې سیاست له مخي دولت موخه ټاکي چې په اقتصاد کي د مزد زیاتوالی نشي کولای تر کټه زیات شي، په دې اساس د مزد کنترول هم کولای شي د تولید د لگښت د کنترول له لاري د انفلاسیون له بدو اثراتو څخه مخنیوی وکړي او د کارگرانو د مزد د کنترول له لاري د توکو لپاره ثابت نرخ وساتي.

د انفلاسیون د منځته راتگ علتونه او ډولونه:

دا چې د پیسو د زیاتې عرضې له کبله د توکو د قیمتونو لوړوالی د انفلاسیون مفهوم افاده کوي، نو په ټولنه کی د پیسو دزیاتوالي علتونه په لاندې ډول دي:

۱. په هېواد کې جگړه
۲. د تولید شویو توکیو به مورد کې د توکو د تقاضا زیاتوالی
۳. د غیر اقتصادي پانگوني منځته راوړل
۴. د تادیایو د بیلانس له منځه تلل
۵. د هیواد له پولو نه ها خوا د هیواد د اتباعو فعالیت
۶. د زخیري په توگه له خلکو سره د مبالغو باقي پاتې کیدل.

۱- د جگړي له کبله دهیواد د اقتصادي، سیاسي او ټولنیزي اوضاع بدلون: دا چې جگړه پخپله په اقتصادي، سیاسي او ټولنیزه ساحه کي یوه بده پدیده گڼل کيږي چې په پایله کي یې ټول گټور نهادونه له منځه ځي او وضعیت په پشپړه توگه گډوډیږي او بلاخیره د دولت مصارف په هره برخه کي زیاتيزي او اقتصادي نهادونه یې په ټپه دريږي. د جگړي په ترڅ کي دولت مجبورېږي چې د خپلو خساراتو د جبران په موخه پیسې نشر کړي چې په پایله کي یې قیمتونه لوړیږي او په ټولنه کي د انفلاسیون اثرات منځته راځي او کوم کسان چي ثابت عواید لري، له ورته اوضاع څخه متاثره کيږي.

۲. د تولید شوو توکو په وړاندې د هغوی د تقاضا زیاتوالی: دغه عوامل له دوو لارو په ټولنه کې د انفلاسیون لامل ګرځي. الف: د دولت د مصارفو د زیاتوالي له کبله چې د بودجې له کسر سره مخ کیدل او له همدې کبله د نویو پیسو نشر کیدلو ته اړیستل چې د دغو نشر شویو پیسو له کبله قیمتونه لوړیږي. له بله لوري د دولت د لګښتونو د لوړوالي له کبله هم په ټولنه کې زیاتې پیسې خورېږي او د پیسو د ارزښت د رالوېدلو لامل ګرځي چې په پایله کې یې انفلاسیون منځته راځي.

۳. په اقتصادي او غیر اقتصادي ساحاتو کې پانګه اچونه: په یوه ټولنه کې پانګونه په دوو ډولونو ترسره کیدلای شی چې یوه ته یې بشپړه او بل ته یې نیمګړې پانګه اچونه ویل کېږي. بشپړ یا کامل شکل یې هغه دی چې د پانګونې له تر سره کولو وروسته له هغه مدرک څخه یو کټه او اقتصادي ګټې هم تر لاسه شي، نیمګړې پانګونه هغه شکل ته ویل کېږي چې په استهلاکي ساحاتو کې تر سره شي چې د نوي تقاضا د را پورته کیدلو لامل ګرزي او په ټولنه کې د انفلاسیون اثرات را منځته کوي.

۴. د تادیاتو د بیلانس له منځه تلل: د تادیاتو له بیلانس څخه زموږ موخه په یوه هیواد کې د صادراتو او وارداتو تر منځ له تعادل یا انډول څخه عبارت ده. کله چې د صادراتو او وارداتو تر منځ توازن یا انډول له منځه ولاړ شي او د صادراتو په پرتله د هیواد د وارداتو کچه لوړه شي په دې ترڅ کې هیواد ته زیات اموال داخلېږي او د بهرنیو اسعارو په وړاندې کښته کېږي چې په ټولنه کې د انفلاسیون لامل ګرځي.

۵. مهاجرتونه د انفلاسیون د عواملو په توګه: یوه هیواد ته د مهاجرتونو کول هم د انفلاسیون له یو لړ عواملو څخه ګڼل کېږي چې د هیواد امنیتي وضع او یا د اشتغال پدېده یا د کار نشتوالی یې مهم رول لري او یا پخپله د یوه هیواد اقتصادي وضع ده چې په ټولنه کې د مهاجرتونو لامل ګرځي. پخپله انسان د تولید او عاید ایجاد ګر ګڼل کېږي کله چې هغوی له مهاجرت څخه را ستانه شي په څنګ کې ټولني ته یوه اندازه پیسې هم ورسره راځي او د دزیاتو پیسو د عرضې لامل ګرځي او په ټولنه کې د انفلاسیوني اثراتو د ایجاد لامل ګرزي.

۶. له خلکو سره اضافي پیسې: له دې جملې څخه موخه دا دی کله چې بانکي فعالیتونه په سمه توګه ترسره کېږي او د خلکو په زړونو کې د بانکونو په وړاندې یو تضمین شتون ونلري، زیات خلک خپلې پیسې له خپل ځان سره ساتي او په بانکونو کې یې نه جمع کوي. او یا د ا چې د زېرمه شویو پیسو په مقابل کې ګټه او جوايز ونلري چې دغه پېښه هم د قیمتونو د لوړوالي سبب ګرزي او د قیمتونو لوړوالی پخپله د یوه انفلاسیوني حالت ښودونکی دی.

د انفلاسیون ډولونه:

د انفلاسیون ډولونه په لاندې ډول مطالعه کولای شو:

۱- د زیاتي تقاضا له کبله انفلاسیون یا (Excess Dumont Inflation):

که چېرته د قبمتونو صعود یا لوړوالی داسې وي چې مجموعي تقاضا ته په ګړندی توګه زیاتوالی ورکړي، د تولید مقدار هم زیاتوالی مومي. د کامل استخدام په ترڅ کې د تقاضا دغه ډول ګړندی زیاتوالی د انفلاسیون لامل ګرځي.

۲- مضمن انفلاسیون (chronic Inflation): دا هغه انفلاسیون ته ویل کېږي چې شدیداً عمیق وي او د حل لاره یې ستونزمنه وي.

۳- د تمام شد قیمت له کبله د انفلاسیون فشار قیمت یا (Cost Push Inflation): د تولید د عواملو لوړوالی چې پایله یې د قیمتونو د لوړوالی لامل ګرزي.

۴- اعتباری انفلاسیون (Credit Inflation): دغه ډول انفلاسیون د بانکي سیستم یا نورو کړیدتي واحدونو له لوري د نامطلوب کړیدتي د زیاتوالی له کبله منځته راځي.

۵- خود افزا انفلاسیون یا (Creeping Inflation): دغه ډول انفلاسیون پخپله بهراني انفلاسیون منځته راوړي او د انفلاسیون د سرعت د زیاتوالي لامل ګرځي

۶- د تقاضا د فشار له امله انفلاسیون یا (Demund push Inflation): عملاً دغه ډول انفلاسیون د تقاضا د فشار او نورو عواملو د ثبات له نظره مطالعه کېږي. په دې ترڅ کې یوازې په بازار باندې د تقاضا فشار مطرح دي.

۷- د لګښتونو د زیاتوالي له کبله منځته راغلی انفلاسیون (Murk-UP Price in Flation): دغه ډول انفلاسیون بازار ته د عرضه کېدونکو تولیداتو د لګښتونو د زیاتوالي له کبله منځته راځي.

۸- ازاد انفلاسیون (Open Inflation): دغه ډول انفلاسیون دا سي دی چې دولت په مستقیمه توګه د پانګونې د تشویق په موخه د یوه معین وخت لپاره څو فیصده انفلاسیوني نرخ قبول کړي

۹- مارپیچی انفلاسیون یا (Cpiral in Flation): د سود او ربحې د لوړو نرخونو، مزد، معاشاتو او نورو ټولو عوایدو د زیاتوالي له کبله په متناوب ډول د توکو د قیمتونو د لوړوالی لامل ګرځي.

انفلاسیون د هغه د سرعت له مخې: په دې برخه کې کولای شو درې ډوله انفلاسیونونه وپېژنو.

۱. مافوق انفلاسیون

۲. ګړندی انفلاسیون

۳. بطي یا ورو انفلاسیون

۱- مافوق انفلاسیون (Hyper Inflation):

لدې ډول انفلاسیون څخه هغه مهال بحث کېږي چې د ارزښتي تنزېل او قیمتونو د لوړوالي حرکات د هغه د لوړې فیصدۍ له کبله سنجش نکرای شي یانې د عاید بدلون په داسې مرحله کې قرار ولري چې په بازار کې د پیسو ټول ټال مقدار ته هره لحظه د بدلون وړتیا ورکړای شي . د ۱۹۲۱-۱۹۲۳ کلونو تر منځ په المان کې د انفلاسیون ډول د ورته ډوله انفلاسیون له بیلگو څخه ګڼل کېږي . په دې کلونو کې په جرمني کې انفلاسیون ځانته داسې حالت غوره کړ چې د ورته حجم پیسو په بدل کې یوه ډوډۍ تبادله کېدله ، ځینې وخت د ورته انفلاسیون نرخ تر زر فیصده هم لوړېږي .

۲- ګړندي انفلاسیون یا (Trot inflation):

له ګړندي انفلاسیون څخه مقصد دا دی چې د انفلاسیون نرخ یې تر ۵٪ لوړ شي . دغه ډول انفلاسیون د مهار کېدلو یا کنترول کېدلو وړتیا لري. د ورته انفلاسیون د مهار کولو لپاره یو لړ حکومتي تدابیرو او اقداماتو ته اړتیا لیدله کېږي، په داسې حال کې چې په مافوق انفلاسیوني حالت کې د دولت له لوري د هغه د مخنیوي په اړه کوم اقدامات شوني ندي.

هغه هیوادونه چې د ۱۹۸۰-۱۹۹۰ کلونو تر منځ یې شدید انفلاسیوني شرایط تجربه کړيدي د ارجنتاین، برازیل او نیکاراګوا په څیر د لاتینې امریکا له هیوادونو څخه عبارت دی چې د مخنیوي په اړه یې حکومتي تدابیر نیول شويدي ، خو په افغانستان کې د سیاسي قدرت د نشتوالي له کبله د ورته ډول انفلاسیون مخه و نه نیول شوه. د سریع انفلاسیون د نه مهار کېدلو په ترڅ کې د اقتصاد د فلج کېدلو ویره متصور کېدی شي.

۳- بطی یا ورو انفلاسیون یا (Creepinc Inflation):

پوهانو دغه ډول انفلاسیون په عمومي توګه له یوه څخه تر دريو فیصده پورې تثبیت کړیدی . دغه ډول انفلاسیون د اقتصادي رشد د تیوري له مخې موثره وسیله ګڼل کېږي ، البته استدلال دا دی چې که د پانګه اچونې لپاره د ګټې حد اقل له یوه څخه تر دري فیصده پورې معیار تثبیت کړو، یقیناً چې پانګونه خپل ځانته صعودي حالت غوره کوي

۱-وارداتي انفلاسیون:

له وارداتي انفلاسیون څخه هغه مهال خبرې کېږي چې داخلي بازارونه تر ډیره ځایه له بهرنیو بازارونو سره تړاو ولري او د بهرنیو بازارونو د تولیدي موادو د تهېې او معرفې کېدلو د وسیلو حیثیت ولري.

۲- زیربنايي انفلاسیون (Infrastructure Inflation): دغه ډول انفلاسیون هغه مهال منځته راځي چې د زیربنايي پروژې په پراخه کچه پکار ولوېږي . د زیربنايي پروژې هغو پروژو ته ویل

کیري چې په اوږده مهال کې د عایداتي تاثیراتو خاصیت ولري. دا په دې مانا دی چې په ورته پروژو کې عایدات په ګړندی توګه زیاتيږي خو وخت ته اړتیا وي تر څو ظرفیتونه بدلون وکړي. دغه ډول انفلاسیون په مخ په وده او پرمختللیو صنعتي هیوادونو کې په متفاوت ډول لیدل کېږي.

۳- انفلاسیون دپرداخت (ورکړې) له مجراً څخه: دغه ډول انفلاسیون په عمومي توګه دپیسو د ټول ټال مقدار او لګښت د څرنگوالي له مخې تر بحث لاندې نیول کېږي. دا په دې معنا چې د پیسو په ټول ټال مقدار کې تر بدلون د پرداختونو زیات بدلون د لګښت سطحې ته بدلون ورکوي او قیمتونه لوړوي او د پیسو د ارزښت کموالی لیدل کېږي. موږ پوهیږو چې د کورنۍ عایدات په دوو کته ګوریو باندي ویشل کېږي.

الف: اسمی عاید: د افرادو له هغه ډول عاید څخه عبارت دی چې په اسمي توګه مطرح وي خو د هغوی د خرید قدرت په نظر کې نه نیول کېږي.

ب: حقیقی عاید: په دې ترڅ کې د افرادو عاید د هغوی د خرید له قدرت سره په نظر کې نیول کېږي. په ډیرو ځایونو کې لیدل شوي چې د یوه هیواد د افرادو اسمي عاید د انفلاسیون په حالت کې زیاتيږي خو حقیقی عاید یې کمیږي. دغه مثال په افغانستان کې هم مشاهده کولای شو.

۱- انفلاسیون د تولید له مجراً څخه:

دغه ډول انفلاسیون د تقاضا، د موادو د تهیې د لګښتونو او د تولید د عواملو د قیمت د لوړوالي له مخې مطالعه کېږي. بدې ترڅ کې د دريو توکو نومونه اخستلای شو لکه: مزد او معاش، د پانګې کته او وړاند وینه البته په هغه ترڅ کې چې د کار عامل دا تقاضا ولرلای شي.

د انفلاسیون اغیزې:

۱- قیمتونه او د ژوند لګښت: انفلاسیون او د قیمتونو د سطحې لوړوالی د ژوند لګښت ته زیاتوالی ورکوي او د خلکو د ژوند معیار ټیټوي او د هغو کسانو د رانیولو قدرت کموي چې درآمد یې د قیمتونو له سطحې څخه کم وي او نشي کولای هغه شیان او خدمتونه رانیسي چې پخوا رانیولای شوی.

۲- د قیمتونو زیاتوالی او د ثروت ویش یا توزیع:

انفلاسیون په اقتصاد کې د درآمد توزیع هم تر تاثیر لاندې راوي. کله چې قیمتونه لوړ شي پولي درآمد هم زیاتوالی مومي خو دغه زیاتوالی یو تریبله سره برابر نوي. له کومې استثنا پرته د پولي قیمتونو له زیاتوالي څخه لیر یا ډیر لوړ وي.

۳- د قیمت او پس انداز زیاتوالی:

کله چې قیمتونه لوړیږي خلک د انفلاسیون په مقابل کې د حمایت لټه کوي. کله چې انفلاسیون ادامه پیدا کړي قرض ورکوونکی او د غیر پولي شتمني څښتن سودمند کېږي او د پانګې څښتن او هغه کسان چې قرضونه ورکوي تاواني کېږي. په دې برسیره امکان لري چې د انفلاسیون په پایله کې پس انداز او د پانګې ساتنه کموالی ومومي چې دا پخپله لدې کبله چې تقاضا ګړندی کوي، ممکن د انفلاسیون حالت نور هم شدید کاندې. که چېرته خلک په خپلو پیسو باندي یوازې توکي واخلي، په دې ترڅ کې باید ټول پانګوونکي له بانکي قرضې څخه تامین نشي ځکه ځیني وخت دغه پېښه هم په خپل نوبت سره اضافي تقاضا ته زیاتوالی ورکوي او د توکو عمومي سطحه بیا لوړوي.

۴- انفلاسیون اواقصادي وده:

د قیمتونو تدریجې لوړوالی ممکن د پس انداز د کموالی لامل وګرزي چې په خپل نوبت سره تولیدي پانګې اچوني ته کموالی ور ښيي، له بله لوري څرګنده ده چې د تولید او درآمد وده د کارګرو او ټولو منابعو د کامل اشتغال تضمین کوي او کله چې کافي تقاضا شتون ونلري اقتصاد په بشپړه توګه وده نشي کولای او ګټه اخستنه په سمه توګه نه ترسره کېږي. کله چې د تقاضا د زیاتوالي په موخه قیمتونه زیاتوالی و مومي او دغه زیاتوالی د مزد له زیاتوالي څخه د مخه وي، د سود نرخ زیاتوالی مومي. په دې حالت کې شرکت خپل تولید ته زیاتوالی ورکوي او د ظرفیت د زیاتوالي لپاره په نوي پانګه اچونه باندي لاس پوري کوي. په دې حالت کې د قیمتونو زیاتوالی ممکن دی او د اقتصادي ودې د ګړندي نرخ لامل ګرزیږي شي.

۵- انفلاسیون او د خارجي قرضو ورکول:

که چېرته په یوه هیواد کې نرخونه د نورو هیوادو په پرتله زیات لوړ شي، نود هغه هیواد واردات زیات او صادرات یې کموالی مومي چې د خارجي قرضي د لېروالي لامل ګرځي یانې د دغې پېښې په ترڅ کې د هیواد پولي ذخایر کمیږي او له بهر څخه د قرض اخیستلو ځواک له منځه وړي.

د قرضې د کسر د جبران لپاره له خارج څخه د قرض اخیستلو د عدم تمایل په ترڅ کې پکار دی چې د وړاندو په سطحه کې کموالی راشي چې دغه مسله احتمالاً تولید او اشتغال هم کموي او زیات شرکتونه چې په لمړنیو موادو او خارجي پانګه باندي متکي دي وخت ته منظر پاتې کېږي.

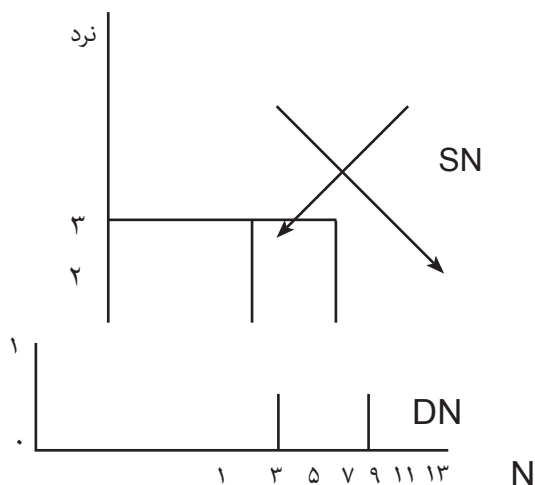
۶- انفلاسیون او اشتغال:

د فیلیپس په نامه انګلیسي اقتصادپوه د بیکاري او مزد په اړه خورا ګټوره تجربه ترلاسه کړیده، هغه ترلاسه کړه چې بیکاري د پولي مزد له زیاتوالي سره ټینګ تړاو لري. نورو اقتصاد پوهانو هم د هغه کار ته پراختیا ورکړه او د بیکاري او قیمتونو د بدلون تر منځ یې اړیکه وڅیړله، هغوی ترلاسه کړه چې په لنډ مهال کې د بیکاری او انفلاسیون تر منځ خورا مهمه اړیکه شتون لري او کامل اشتغال باید له انفلاسیون سره یو ځای په تدریجې توګه وي. (فریدمن) عقیده لري چې په

اوردده مهال کي د هغوی تر منځ ورته رابطه شتون نلري او د کامل اشتغال او قیمتونو د ثبات موخې ته لارسی ممکن دی.

فلیس عقیده لري چې په اقتصاد کي کامل اشتغال هغه مهال ایجادیږي چې هرچا ته د بازار د مروج مزد له مخې کار پیدا شي، نو کوم بازار چې ورته خاصیت ولري د کامل یا بشپړ بازار په نامه یادیږي. باید و ویل شی چې په واقعې نړۍ کي ورته بازارونو ته رسیدل شوني نه دي، ځکه د کار او توکو په بازار کي یو نه یو ډول نقایص یا نیمګړتیاوي شتون لري.

د یوې دندې لپاره پوهه او اړین مهارت، د کار په برخه کې د معلوماتو ترلاسه کول، له یوه شغل څخه بل هغه ته د انتقالی بدلیدو لګښت او داسي نور هغه څه دی چې له کبله یې د کار بازار نشي کولای بشپړتیا تر لاسه کړي. د دغو نیمګړتیاؤ د شتون له کبله امکان لري د کار په بازار کې اضافې عرضه شتون ولري. دغه پېښه هغه مهال منځته راځي چې د کار په لټه کي د کارګرانو شمېر له کاري فرصتونو سره متناسب وي. په دې حالت کې بیکاري د اصطکاکي بیکارۍ په نامه یادیږي. کله چې د بیکارۍ نرخ د اصطکاکي بیکارۍ له نرخ سره برابر وي، ویل کیږي چې په بازار کې کامل اشتغال شتون لري چې کولای شو د یوه ګراف په واسطه یې په لاندې ډول وښیو:

په هغه بازار کي چې اصطکاکي بیکاري شتون ونلري د N_2 کارګرانو شمیر د Lu_1 د واقعي مزد په نرخ سره استخدام کیږي خو په بازار کي د شته نیمګړتیاؤ له کبله د هغو کارګرانو زیات شمیر چې کولای شي د Lu_1 له مزد سره د کار اشتغال ولري، N_1 دي. د اشتغال په N_1 سطحه کي

د مشاغلو تعداد په دقیقه توګه د هغو کارګرانو له شمیر سره مساوی دي چې د کار په لټه کې وي، نو په دې اساس اضافي عرضه له اضافي تقاضا سره مساوي دي.

په دې توګه اضافي عرضه او اضافي تقاضا سره مساوی وي. او د مزد نرخ هم تغیر نه کوي. د اصطکاکي بیکارۍ نرخ مساوي کېږي په $N_2/N_1 - N_2$ کې چې د شغل سطح N_1 فرض شي. د بیکارۍ نرخ مساوی کېږي $N_2/N_1 - N_2$ د اصطکاکي بیکارۍ نرخ سره یو ډول وي نو شغل بشپړدی.

په هره اندازه چې د بازار نیمګړتیاوې کمې وي، د اصطکاکي بیکارۍ نرخ هم په هماغه اندازه کمېدلای شي .

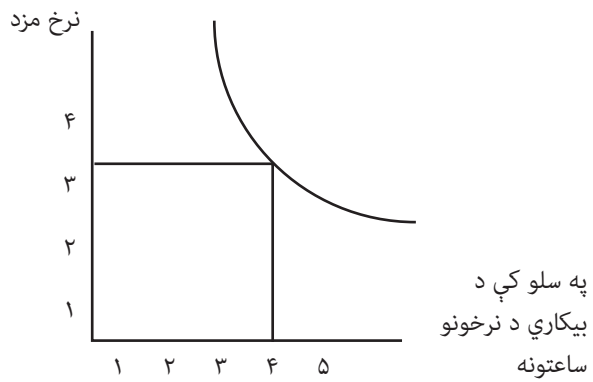
تر کومه ځایه چې دغه نرخ د انسان درامنخته شوي اغېزو لاندې وي، نو پکار دی چې د دغو نیمګړتیاو لپاره هڅې وشي او په دې منظور د اتحادیو د انحصاري اثراتو د کموالي روش پکار ولوېږي، شرکتونه د نویو کاري فرصتونو ایجاد ته و هڅول شي، د افرادو لپاره د تخصیصي زده کړو او مهارتونو پروګرامونه پکار ولوېږي د خالی مشاغلو په هکله خلکو ته وړیا معلومات فراهم شي تر څو د کار په لټه کې کار ګران په لیر مصرف سره د کار غوښتنې چارې په مخ یوسي.

هغه څه چې د کارموندلو د اسانتیا په برخه کې تر سره شوی دي زیاتره یې د مزد او بیکارۍ د اړیکې په اساس د انګلسي اقتصاد پوهانو له تجارو څخه منشا اخلي .

لاندنۍ منحنی چې د بیکارۍ او پولي مزد تر منځ د اړیکې ښودنه کوي د فیلیپس د منحنی په نامه یادېږي.

د فیلیپس د کار په اساس له هغه وروسته نوور پوهانو د بیکارۍ د نرخ او قیمتونو د بدلون د عمومي سطحې تر منځ اړیکي مطالعه کړې چې تر لاسه شوي منحنی یې د لاندې منحنی شکل لري.

په اوږده مهال کې د حقیقي مزد زیاتوالی د کارګر له ګټورتوب سره نژدې اړیکي لري.

د امریکا لپاره ۱۹۹۷د ام کال د صنایعو په کارځای کې د کار ګرانو ګټورتوب تر اوسه پوری

دری فیصده ته نژدې دی، نو په دې اساس کله چې قیمتونه د ثبات په حالت کې وي لکه د ۱۹۶۲ ام کال په څیر، په پولي مزد کې باید ۳٪ زیاتوالی راشي، پورتنی مثال دا مسئله تائید وي، چې که چیرته د قیمتونو عمومي سطحه لوړه شي، کارگران له لیر ځنډ نه وروسته په کال کې تر ۳٪ د زیات پولي میزان غوښتنه کوي او هغه تر لاسه کوي، د دې طریقی له مخی لیدل کیږي چې د قیمتونو د عمومي سطحې او پولي مزد د زیاتوالی تر منځ قوی اړیکه شتون لري چې فیلیپس او د هغه پیروان د اقتصادي سیاست له مخې ورته په اهمیت باندی قایل دي.

ځکه د فیلیپس ارزونه د دې څرگندونه کوي چې که چیرته د انفلاسیون نرخ په کال کې ۳٪ شي نو د بیکاري نرخ حد اقل ۴٪ ته رسیږي.

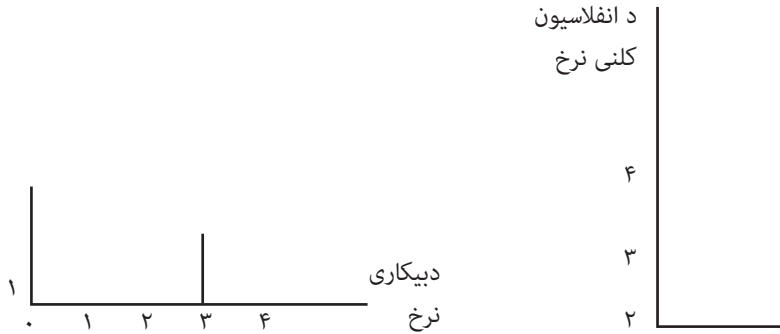
هغه لومړنی اقتصاد پوه چې د فیلیپس منحنی یې تر څیړنی لاندی ونيوله او نیوکي یې ورباندی وکړي، (میلتون فریدمن) دی چې له نظره یې د فیلیپس منحنی یوه لنډ مهاله هغه ده او په اوږده مهال کې صدق نکوي. په اوږده مهال کې یوازي د اصطکاکي بیکاری یا طبیعي بیکاری نرخ شتون لري.

فریدمن د خپل اند او تر لاسه شوي پایلې له مخی فرضیه وړاندی کوي. فرض کړئ چې اقتصاد د بیکاری په لوړ نرخ کې قرار لري او اوس گړندی-توسعې ته ننوځي، په پایله کې رکود او قیمتونه ثابت پاتې کیږي او ورو، ورو کموالی مومي او هر فرد انتظار لری چې دغه وضع په راتلونکې کې هم ادامه پیدا کړي. د بیکاره کارگرانو په واسطه د تولید له زیاتوالي سره زیات کارگران په بازار باندی د حاکم مزد له نرخ سره استخدامیږي او څنگه چې د تولید نرخ نه زیاتیږي، نو د بیکاری له امله د قیمتونو په سطحه کې بدلون نه راځي خو د شرکت د توسعې له دوام سره باید زیات مزد ترلاسه کړي.

کارگران له دي عقیدې سره چې گواکي که نرخ ثابت پاتې شي نو د دوی له لوري د پولي مزد زیاتوالی چې د حقیقې مزد له زیاتوالي سره په برابره توگه پیش بینی شوی دی، قبلوي. د کارگرانو د پولي مزد زیاتوالی د تولید لگښت زیاتوي چې په پایله کې یې د قیمت عمومي سطحه لوړی ږي. د حقیقې مزد په پیش بینی شوی زیاتوالی کې د قیمتونو عمومي سطحه صدق نکوي، ځکه حقیقې مزد یا خو ثابت وي او یا کموالی کوي او زیات کارگران استخدامیږي. که چیرته مجموعي تقاضا د پولي او مالي روش له لاري پراخه شي، قیمتونه زیاتوالی کوي او د حقیقې مزد او بیکاری-نرخ زیاتیږي. د فیلیپس له منحنی څخ د فریدمن د برداشت مهم عامل د توکو د قیمت لوړوالی او د حقیقې مزد زیاتوالی دی.

څنگه چې د کارگر لپاره تقاضا د حقیقې مزد تابع دی نو انفلاسیون یوازي د کارگرانو لپاره د تقاضا په ترڅ کې منځته راځي. نو ضروري گڼل کیږي چې حقیقې مزد د تعادل تر سطحې ښکته تعین شي. فریدمن عقیده لري چې د توکو قیمت د هغوی د مزد په پرتله په گړندی-توگه له

نابیش بینی شوي انفلاسیون سره تطبیق کیږي، چې دغه زماني فاصله یوازې تر هغه وخته ادامه پیدا کوي چې د قیمتونو دسطحي د بدلون په مورد کې د کارگرانو وړاند وینه ناسمه وي او عقیده لري چې کارگران بلاخیره له خپلي پیش بینی څخه خبرتیا تر لاسه کوي

په کومه اندازه چې د بیکاري نرخ وده کوي په اوږده مهال کې د بیکاری د نرخ بدلون د انفلاسیون د نرخ له تغیر سره شونی نه دي، نو په دې اساس د فیلیپس اوږد مهاله منحنی د طبیعي بیکاري نرخ کې عمودې خط په افقي محور باندې دی او یوازې د بیکاری د دايمي کموالي، د بازار د نیمگړتیاو د کموالي په موخه د روشونو طرحه او اجرا ده. که چیرته دغه سیاستونه په مخ یوړل شي د طبیعي بیکاری نرخ کمیږي او د فیلیپس اوږد مهاله منحنی په چپ لوري لیردول کیږي .

«اتواکتنابی» د فیلیپس د اوږد مهاله منحنی په برخه کې نوی نظر مطرح کړیدی. دغه نظریه د هغې د څیړني خواص دي چې د فیلیپس منحنی د فریدمن له تحلیل سره ترکیب کوي.

د مالي بازار ونو ویش:

د اقتصاد علم پوهانو د نورو ټولو برخو په څیر مالي بازارونه هم تعریف کړيدي. که څه هم دغه تعریفونه له ظاهري نظره سره ورته نه دي خو بیا هم د یوې مهمو او گډو اساسي نقطو لرونکي دي.

د «فرانسواپيرو» په نامه فرانسوي عالم مالي بازار داسې تعریف کوي: مالي بازار له هغه ځای څخه عبارت دی چې اقتصادي واحدونه د ځيني اقتصادي ارزښتونو د معاملي په توگه تری استفاده کوي. معمولاً بازار ونه په دوو کته گوريو کې مطالعه کوو.

۱. خانگړي مالي بازارونه:

معمولاً په خصوصي مالي بازارونو کې د معاملي د اړخونو واحدونه پيژندل کېږي. دغه اصل اعتبارات او نور معاملات په برکسي نيسي چې د مالي بازار له لوري تر سره کېږي. يانی د دغو بازارونو اساس داسي تصور کېدی شي د اقتصادي ارزښتونو معامله د پيژندلو تر اساسي شرايطو لاندې تر سره کېدی شي.

۲. د بورس بازار:

کوم څه چې په خاص مالي بازار کې وليدل شول په عمومي مالي بازار کې مطرح نه دي او اقتصادي معاملات د هغوی د اقتصادي ارزښت له مخې د قيمتي اوراقو په ډول په بې نومه توگه تر سره کېږي. د ورځنۍ نړۍ زياتره مالي بازارونه ورته خصوصيات لري، له همدې کبله د بورس بازارونو په نامه يادېږي. د بورس کلمه د معنا او لغت له مخې له مالي بازار سره کومه اړيکه نلري، يوازې د يوې اصطلاح په توگه منل شويده. ورته اصطلاح له يوې تاريخي حادثې څخه منځته راغلي ده. دغه اصطلاح د مجاري کورني له (Vonder Boures) عادت څخه مشتق شوېده. په دې مانا چې نوموړي کورنۍ هره يکشنبه په خپل کور کې يو شمير سوداگر او د صنايعو څښتنان راغونډول او د مهمو اقتصادي موضوعاتو په هکله يې سره خبرې کولې. دغه ناستې ددې لامل شوي چې ځيني اقتصادي معاملات هم د اشتراک کوونکو تر منځ په مجالسو کې ترسره شي، له دې وروسته دغه رسم او عنعنه پاتې شوه او په ټولو هيوادونو کې مروج شوه. نو په دې توگه په کومو ځايونو کې چې د اقتصادي ارزښتونو په سر د معاملي کولو موضوعات مطرح کېږي د بورس محافلو په نامه ياديږي. نن ورځ کولای شو له ډول ډول بورسونو څخه يادونه وکړو، د مثال په توگه د توکو نمونوي بورس.

په ورځني اقتصاد کې بورس د نړۍ د اقتصادي بقا د مهمو شرايطو له ډلې څخه شميرل کېږي ځکه د ورته حرکاتو په ترڅ کې د نړۍ په سطحه متناسب اقتصادي او سياسي حرکات منځته راوړي شي.

د مثال په ډول د ۱۹۲۳-۱۹۳۳ کلونو تر منځ د وال سټريټ په نامه د بورس بازار د اخلال له امله خورا ستر بحران را منځته شو.

نن ورځ د صنعتي او نويو صنعتي شويو اسيايي هيوادونو بورس د نړۍ په اقتصادي څرخ خوځولو کې خورا مهم رول لري.

د بازارونو نړيوالتوب:

د نړۍ په سطحه د مختلفو بازارونو د ضم کولو او متحد کولو پروسې ته “Globalization of Markets” ويل کېږي. دغه پروسه اصلاً د يو لړ مشترکو اصولو، تجاربو، سيستمونو، سټراتيژيو او هوسايۍ يو مشترک تشخيص او تعريف ته ويل کېږي چې د مشترکو توليداتو او خدمتونو لپاره تدریجاً دکلتوري تغيراتو او بدلونونو سبب کېږي.

له همدې کبله د "Pepsi", "coca-cola", "McDonalds", "burgers", "Music of Madonna", "MTV", "Sony", "Walkdan's", "Levis jeans", "Indian masala dosa", "Indian credit cards", "Citicorp", "Hyderabadi biryani", او داسې نور زیاتره شیان د مستهلکینو د ذوق وړ تولیدات گرزېدلي دي.

د بازارونو د نړیوالتوب خواص

- د نړیوال بازار تشکیل د یوه شرکت د سایز په لویوالي پورې اړه نلري، حتی ځینې کوچني شرکتونه کولای شي په نړیوالو بازارونو کې فعاله ونډه واخلي. د بېلګې په ډول د برطانيې یو کوچنی رستوران "Harry Ramsden" چې د کلني خرڅلاو اندازه یې ۱۹ ملیونه ډالر کیدله اوس هڅه کوي چې د خپلو ماهیانو او چپسو خرڅلاو د جاپان تر هیواد پورې ورسوي.
- په ځایي یا محلي بازارونو کې د ستراتیژيو بدلون آن د بازارونو د "Globalization" یا نړیوال کیدلو وروسته هم لا په خپل ځای پاتې ده. د بېلګې په دود د دغو توپيرونو په وړاندې شرکتونه هم ورته ستراتیژي عملی کوي. که ورته وکتل شي د "Coca-Cola", "McDonalds", "Levis jeans", او داسې نور شرکتونه د هر بازار لپاره په بازار کې د شته شرایطو او جریاناتو مطابق د خپل سوداګریز فعالیت د نورمال پرمختګ لپاره مختلفې ستراتیژي پر مخ بیايی.
- زیاتره باندني بازارونه د تولید او تجارت له مخې د مشینري، تجهیزاتو، خامو موادو، کمپیوتر او داسې نورو صنعتي سامان الاتو په څیر د non-consumers goods بازارونه دي.
- نړیوال سوداګریز شرکتونه د کورنیو بازارونو په شمول په مختلفو ملي او بین المللي بازارونو کې یو له بل سره دوامداره سیالیو او رقابت ته دوام ورکوي. د بېلګې په ډول د کوکا کولا شرکت د پیپسي د شرکت ستر رقیب ده؛ همدارنګه فورډ شرکت د ټویو ټا، "Boeing" شرکت د Airbus او "Caterpillar" د "Komatsu" شرکتونو نړیوال رقیبان دي. نو د دارنګه شرکتونو د سیالیو او ترېګنې په ضمن کې نړیوال بازارونه منځته راځي.

۱- سی اف ډي بازار یا (Contract for Difference = C. F. D)

په دې ډول بازار کې تاشې یوازی د نرخو نو په توپیر کې سره شریک یاست د دې قرارداد په کولو سره تاسې نه شي کولې چې د معاملې په مالی دارائې کې د فزیکي بدلونونو په نسبت ادعا وکړي. یا ادعا ولری تاسی یوازی د قیمتونو په توپیر کې مومی یې.

په دې بازار کې تاسی کولی شي ګران قیمتته فلزات، استراتیژیک کالي (نفت) او حتی لوړ سهام چې لوړ نقدوونکي وي معامله کړي. هغه څوک چې غواړي ځان په سی. اف. ډی بازار کې داخل کړي د بورس بازی او پانګونې له ځانګړو توپيرونو څخه ځان آگاه کول ورته ډیر اهمیت لري.

تجارت په سی. اف. ډی (C. F. D) بازار کې طبعاً سودا ګرانه ماهیت غواړي.... C. F. D د نه پایوونکو (ناپایدار) بازارونو څخه په جهان کې دي. په ځانګړې توګه په هغو معاملو کې چې

احتیاطی پس اندازونه (پانکه، ذخیره) تر سره کوي لنډ محاله معاملي کيدای شي ډيري گټوری وي. هغه معامله کوونکي چې باریک بینه او احتیاط کار عمل کوی حتی په شپه کې هم کولی شي چې ډيري لوری گټې تر لاسه کړی. لنډ محاله معامله یوه ستونزی پارونکي معامله وي. او په هیڅ ډول د هر چا لپاره مناسبه نه وي. او لنډ محاله معامله اصلاً یو ډول بورس بازی د او هغوی یوازې سوداگری کوي په هر ډول هغه وگړی (اشخاص) چې په C. F. D بازار کې معامله کوي حرفوی لنډ محاله معامله کوونکي نه وي. اغلب معامله کوونکي حرفوی وگړی وی. دغه وگړی لنډ محاله معاملي نه کوی بلکه کله کله د لنډ محال لپاره دغه بازار ته ځان دننه کوي. او دا هم یو ډول سوداگری ده. او نه باید له پانگوني سره یو شان وگڼلی شي.

۲- بازار فارکس (Forex): د معنا له مخي څرنگه چې foreign exchange د بانکنوتونو، مسکوکاتو، چکونو، ډرافتونو، الیکترونکی پیسو او bank balance په شکلونو د باندنیو هیوادونو پیسو ته ویل کیږي نو foreign exchange markets یو فزیکي، انلاین، او بنیادی جوړښت ده چې په واسطه یې د market force او یا دوه اړخیز توافق په ترڅ کې د ټاکل شوي نرخ له مخي د یوه هیواد پیسې د بل هیواد په پیسو باندي بدیلدای شي. د باندنیو اسعارو معامله چې ممکن په فزیکي یا آنلاین شکل سره تر سره شي، د باندنیو اسعارو د اخیستونکی او پلورونکي تر منځ داسي موافقې ته ویل کیږي چې په ترڅ کې یې د واحدی سکی ثابت رقم د بلی سکی د معین مقدار پیسو په عوض په مشخص وخت کې تسلیمېږی.

د باندنیو اسعارو د دغه ډول بازار په جغرافیوی لحاظ په ټوله نړۍ کې تیت شوي، گډون وال یې پوه او مجرب کسان دی، گڼی او مختلفی معاملي پکی تر سره کیږي. او د باندنیو اسعارو معاملي د ټولی نړۍ په جغرافیوی ساحو کې د هر هیواد په سطحه ترسره کیدلای شي. دغه بازار په ورځ کې ۲۴ ساعته او په کال کې ۳۶۰ ورځې پرانستی وی. څنگه چې په دقیقه کې د نړۍ په هر گوټ کې د اسعارو بیلا بیلې معاملي تر سره کیږي او په بازار باندي مختلف اثرات غورځوی، نو د مختلفو ساحو د وخت د توپیر له امله گډونوال او د اسعارو تجارتي مراکز ۲۴ ساعته پرانستی او د ورته جریانی پروسې مراقبت کوی.

د باندنیو اسعارو بازار یا foreign exchange markets د جوړښت له مخي له دوو طبقو څخه جوړ شوی چې یوه برخه یې عمده یا whole seller/enterbank او بله برخه یې پرچون بازار ده. ددغه بازار گډونوال د باندنیو اسعارو له بانکي او غیر بانکي ډیلرانو، افرادو، هغو شرکتونو چې کمرشل او د پانگوني معاملي کوي، speculators، منځگړیو، مرکزي بانکونو، زیرمه تونونو او دلالانو څخه عبارت ده. ددغه بازار بانکي او غیر بانکي ډیلران په عمده او پرچون توگه فعالیت کوي. دوی باندي اسعار په 'bed' قیمت سره را نیسي او په 'ask' قیمت سره یې پلوری.

افراد او هغه شرکتونه چې ورته تجارتي معاملات کوي له واردونکو، صادرونکو، "MNCs" شرکتونو، گرځندویانو او داسې نورو څخه عبارت دي. دغه طبقه د باندنيو اسعارو بازار د تجارتي معاملاتو د تر سره کیدلو په برخه کې د facilitative ارگان یا سهولت برابروونکی سټې په ډول استعمالوي. Arbitrager's یا منځګړی او speculators د اسعارو په دغه بازار کې لدې امله ګډون کوي ترڅو داسعارو د نرخ له بدلون څخه په یوه نه یو ډول ګټه پورته کړي. دوی هڅه کوي په بېلابېلو بازارونو کې د نرخ له همزمان بدلون نه ګټه اوچته کړي. مرکزي بانکونه او زیرمه تونونه یا treasuries بیا په بازار کې د دې لپاره ګډون کوي تر څو د باندنيو اسعارو ځای او زيرمی پوره او یا ختمی کړي او د بازار په نرخ باندې خپل اثرات جاری وساتي. د باندنيو اسعارو دلا لان او ایجنټان د خپلو بادارانو په وکالت او نیابت د باندنيو اسعارو د پیر او پلور معامله کوي او د خپل خدمت په عوض کې له هغوی نه معمولي کمیشن اخلي.

ددغه بازار د حجم په برخه کې ویلای شو چې د اسعارو په بازار کې د سوداښویو اسعارو مقدار او میچه خورا ستره ده د تخمین له مخې په دغه بازار کې د اسعارو د پیر او پلور د تر سره شویو معاملاتو اندازه په ورځ کې نژدې ۱,۵\$ US تریلیون ته رسېږي.

۳- د فارکس بازارونو مرکزي موقعیت :

د فارکس تجارت په شرحه کې سره لدې چې له بازار څخه مو یادونه وکړه، و پوهیدو چې فارکس د سترو بانکونو تر منځ د تجارت په دود معنا کړو چې د سترو شرکتونو تر منځ د معاملي کولو اسانتیاوي برابروي. د فارکس په بازارونو کې د اسعارو نرخ له هغه اخري نرخ څخه عبارت دی چې د دغو بانکونو له ډلې څخه دیوه له لوري وړاندې شوی وي.

په ورته بازارونو کې د انټرنیټ او تلفون په څیر د الکترونیکي وسایلو د شتون له کبله د نړۍ په هره برخه کې معامله کول ممکن کوي، چې دا پخپله یو ستر بازار چې د Over Tht Counter په نامه یادېږي منځته راوړی.

راځي پوه شو چې بورسي بازار څه شی دی؟ له هغه بورسي بازار سره چې تر اوسه مو ورنه یادونه کړیده، څه توپیر لري؟

فراپوریسی بازار یا Over Tht Counter د بورس د معمولي بازارونو په څیر د ټاکلی فزیکي مکان لرونکي ندي . ورته بازارونه د کمپیوتر او تلیفوني اړیکو په اسانتیا بریالی شوی دي چې په مرسته یې په سلګونو معاملي تر سره کیدی شي . په بورسي بازارونو یا Over Tht Counter کې زیاتره معاملات د مالي موسساتو او یا نړیوالو موسساتو او د هغوی د پیرونکو یا مشتریانو تر مینځ تر سره کېږي.

د Over The Counter بازار خصوصیات

۱. د نورو بازارونو په پرتله د زیاتو اسانتیاؤ شتون
۲. د بورس له لوري د شرایطو عدم تعین
۳. په ورته بازارونو کې معامله کول د بورس بازارونو په پرتله یوه درجه لوړه ده
۴. له هغو معامله کونکو سره په مستقیمه توګه اړیکه نشي ټینګولای.

په Over The Counter معاملاتو کې ویره یا خطرات

یوازنی خطر چې په ورته معاملاتو کې شتون لري ، د معاملې د لوریو تر منځ د ژمنو او تعهداتو له نه اجرا کیدلو څخه عبارت دی.

څنګه چې یادونه وشوه په ورته بازارونو کې پیسې له امریکایي ډالر، انګلیسې پونډ، جاپاني ین، استرالیایي ډالر، سویسی فرانک او کاناډایي ډالر څخه عبارت دی نو په دې ځای کې دا پوښتنه اهمیت لري که و پوښتلې شي چې په بازار کې د پیسو تبا دلوی اهمیت په څه ډول ټاکل کېږي.

د دې پوښتنې د ځواب په موخه باید لاندې ځانګړنې مطالعه کړو.

۱. قوي اقتصاد او د ځواکمنو اقتصادي شاخصونو شتون
۲. د مستقیم اقتصاد د ځواکمن کاري نظام شتون چې د تطبیق وړتیا لري.

دغه عوامل کولای شي د پیسو د یادي شوې نیوکې ځواب و وایي.

دغه عوامل کولی شي د یادو شوو پیسو په نقد کولو کې رول بازی کړی او دهغوی د کار درجه په بازار کې تثبیت کړي مونږ په تیر بحث کې دا ( ) (در جفت وارد بودن پول ها) په معاملو کې مو بیا یادونه وکړه. د مثال په ډول ډالر، پونډ، او یا یورو د ین په وړاندې اوس که فرض وکړو چې یو واحد په بازار کې معامله کېږي او د پوند ارزښت په بازار کې ۱،۸۸۵۶ ډالر ده نو په دې ډول سودل کېږي $G.B.P/U.S.D = 1/1.8856$ نو د معاملې په دې لحظه کې چیرې مشتری ۱۰۰ رزه ډالره پانګونه کړی وي. او دانګلستان پوند اخلی او څو ساعته ورسته د انګلستان د پوند قیمت ۱،۸۸۱۳ رقم ته رسیږي نو په دې وخت کې معامله کوونکي د خپل تحلیل په بنیاد د معاملې د تړلو (بستن) پریکړه کوي. او خپل سود(ګټه) اخلی نو په دې ځای کې معامله کوونکی دا لاندې ګټه کړی ده.

$1000000/1.8856 = 53033056$ اخیستل شوی انګلستان پوند د معاملې په پیل کې $53033056 * 1.8856 = 100000000$ لاسته راغلی امریکایي ډالر د معاملې په پای کې د معامله کوونکي ګټه مساوی ده په ۳۰۲۰۲۹ امریکایي ډالره.

مستقیم او غیر مستقیم د پیسو اسعار

په دې بازار کې دوه ډوله پیسې په کار وړل شوي. او د یو په بل وړاندې معامله شوی هغه اسعار چې د طلا په بنیاد وی هغو ته مستقیمې پیسې وایي او د دې نه پرته که امریکایي ډالرو بنیادونه لري. نو هغو ته غیر مستقیمې پیسې وایي.

د نورو بازارونو په پرتله د فارکس بازار ښه والی:

- بازار ته اسانه لاس رسې: دغه بازار ته یوازې د یوې پایې کامپیوتر په واسطه رسیدشونی کېږي.

- د انټرنیټ ډاډمنه شبکه:

- د کاري پروگرام اسانتیا: له یاد شوي شونتیا سره تاسو کولای شئ د زمان په هره لحظه کې له ورته بازار سره اړیکې ونیسئ. په دې ترڅ کې معامله کوونکي لاندې اسانتیاوې تر لاسه کولای شئ

- د پرانستلو لپاره انتظار ته اړتیا نشته.

- کوم ځانگړي ځای ته د تلو اړتیا نشته

- د ځانگړیو قانوني شرایطو اړتیا نه احساس کېږي لکه کریډیټ کارت او داسې نور.

- د لگښت کموالی

- د بازار دوه اړخیز خاصیت

- د پیسو د بازار شفافه اطلاع رساني.

- د مالیاتو نه ورکول یا عدم پرداخت.

د څلورم څپرکي د مطالبولنډیز:

د انفلاسیون او مالي بازارونو په ماهیت او د اقتصادي معاملاتو په اقتصادي اهمیت باندې وپوهیدو، همدا شان یادونه وشوه چې انفلاسیون په کومو حالاتو کې بروز کوي او په اقتصادي ټولنیز او سیاسي ډگر کې څه اغېزې لري.

د څپرکي په اوږدو کې مو د انفلاسیون له گټو او تاوانونو څخه هم یادونه وکړه او د هغه د ډولونو په هکله مو اړین معلومات تر لاسه کړل.

څنگه چې انفلاسیون د خپلو اغېزو په لړ کې له اقتصادي پلوه زیاتې ټولنیزې ستونزې په ځان کې رانغاړي نو په دې خاطر خو د هغه د مخنیوي له میتودونو څخه هم لنډه یادونه وشوه.

د څپرکي په اوږدو کې و ویل شول چې په ټولنه کې یوازې فزیکي پیسې او بانکونو ته شتون نه لري بلکې له څنګه یې دفتري پیسې هم د فزیکي پیسو په څېر خپلې دندې په مخ وړي او د اقتصادي فعالیتونو د تر سره کولو پروسې ته چټکتیا وربښي.

څنګه چې انفلاسیون له تولید شویو توکو سره په تړاو د پیسو له عرضې سره نیغې اړیکه لري نو په دې اساس مجبور یو چې د پیسو عرضه د ټولنیزو اړتیاؤ له مخې د شته ارزښتمنو توکیو او اقتصادي معاملاتو د نسبت له مخې مطالعه کړو.

څنګه چې پخپله د انفلاسیون پدیده د ټولنیز تولید په پرتله د پیسو زیاتې عرضې ته ویل کېږي نو په دې اساس د تولیداتو له عرضې او د هغوی له تقاضا سره هم مستقیمې اړیکې لري او څنګه چې تولید په خپله د یوه کار په ترڅ کې منځته راځي او له استخدام سره تړلې پدېده ده او استخدام په خپل نوبت کې له مزد سره اړیکې لري نو ویل کېږي چې انفلاسیون له مزد سره په تړاو د هر اړخیزو اثراتو لرونکی دی او په ورته زمان کې کولای شو دغه پدېده د دولت له عوایدو سره په تړاو مطالعه کړو. نو ویلای شو چې دغه اقتصادي پدېده د یوه هېواد د تجارت له بیلانس سره په تړاو هم مطالعه کولای شو.

د څلورم څپرکي پوښتنې:

۱. د انفلاسیون مفهوم څه شی دی؟
۲. انفلاسیون څنګه منځته راځي؟
۳. څو ډوله انفلاسیون پیژنئ؟
۴. په ټولنه کې د انفلاسیون اقتصادي اغیزې واضح کړئ؟
۵. ایا انفلاسیون د بیکارۍ د منځته راتلو لامل کېږي او کله؟
۶. د انفلاسیون په ترڅ کې د هیواد د رسمي پیسو له منځه وړل څومره اهمیت لري واضح یې کړئ؟
۷. د تادیاتو بیلانس څه شی دی او د تادیاتو له بیلانس سره په تړاو د انفلاسیون اغیزې څه شی دي؟
۸. د انفلاسیون د مخنیوي میتودونه شرحه کړئ؟
۹. د مالي بازار مفهوم څه شی دی تشریح یې کړئ؟
۱۰. کوم ډول انفلاسیون د اقتصادي رشد له مخې ګټور دی نوم یې واخلي؟

کریڈت او په اقتصاد کي د هغه رول

ټولیزه موخه:

په اقتصاد کي د کریڈیټ او قرضي د رول او اهمیت

د زده کړي موخې: د دې خپرکي په پای کي له محصلینو نه هیله کيږي چې :

- ۱- د کریڈیټ یا اعتبار ډولونه و پیژني.
  - ۲- د جاري حسابونو له مخي کریڈیټ و پیژني.
  - ۳- د رانیوونکو له مخي کریڈیټ و پیژني.
  - ۴- په خارجي تجارت کي د کرېډېټ اغیزې و پیژني.
- د دې لپاره چې په ټولنه او اقتصاد کې د هغه په اهمیت باندې و پوهېږو غوره ده چې په لومړۍ سر کي د کریڈیټ په کلمه باندې خبري وکړو او وروسته یې اهمیت تشریح کړو. یوه اقتصادي معقوله ده چې وایې د انسان اړتیاوي بیشمیره دی خو د هغوی د رفعه کولو وسایل محدود دي، دغه جمله مو له یو لړ اقتصادي اړتیاوسره اشنا کوي چې هره اقتصادي پدیده د هغوی د پیژندلو له مخي مهمه ده نو په دې اساس په لومړۍ سر کي کریڈیټ د اقتصاد له مخي تحلیل او ارزیاې کولو او وروسته یې په اهمیت باندې خبري کوو.

د کریڈیټ لفظ دا مفهوم پیاده کوي چې که د یوه ارزښت په مقابل کي د هغه د معادلو روشنو په واسطه شیان او خدمتونه تر لاسه شي او د شیانو د واپس کولو په ترڅ کي بیرته اصلي ارزښت تر لاسه شي، کریڈیټ ورته ویل کيږي. نو په دې توگه موږ د معاملاتو له لاري د کریڈیټ اقتصادي مفهوم تر لاسه کولو چې اوس یې د ماهیت په اړه هم غواړو معلومات ترلاسه کړو.

کریډیټ د کلمې له مخې د قرض کولو معنا ورکوي چې همدغه قرضه هم دیوه اعتبار په مقابل کې تر لاسه کېږي، نو په دې توګه اعتبارات هم امکان لري چې ټاکل شوي وجوه یا ټاکل شوي جنس وي.

په ملي اقتصاد باندې د کریډیټ اغیزې هغه وخت غښتلي وي چې د تحریري پیسو د لېروالي یا کموالي له امله په دوران کې د پیسو په مجموعه کې بدلون رامنځته شي او په مثبت یا منفي توګه د قیمت تاثیرات منځته راوړي.

څنګه چې کریډیټ هم دبانکونو له لارې ورکول کېږي نو په دې اساس د اعتباراتو ضریب په حقیقت کې د دې موضوع څرګندونه کوي چې د یوه کریډیټ د اجرا په ترڅ کې په بانکي سیستم کې یو نوی قدرت ایجادېږي او په هره اندازه چې د کریډیټ حجم زیات شي په هماغه اندازه د قانوني ذخیرې څرګندونه کوي او برعکس.

په دې مانا (معنا) چې که چیرته یو بانک د کریډیټ په توګه یو پولي واحد ایجاد کړي، دغه اجرات په ټولنه کې مثبتې پایله لري. فرض کړی یو بانک د ۱۰۰۰ افغانیو یو کریډیټ اجرا کوي، زموږ فرضیه دا ده چې په ټولنه کې بانکي سیستم پخپله کار کوي. په دې ترڅ کې که وغواړو چې د اعتبار د ضریب سنجش وکړو، نو زموږ کړنه ممکن د اعتبار د ضریب څخه استفاده کوی چې له $q*s-1/1=Z$ څخه عبارت دی. په دې فرمول کې $Z-Q-S$ فرضی انتخاب شويدي چې Z یې د اعتباراتو ضریب Q یې مولده ذخیره او S د اعتبار اصلي مبلغ بلل کېږي.

پورتنی فرمول په لاندې ډول هم تعریف کولای شو چې:

Z د کریډیټ له ضریب څخه عبارت دی، S د کریډیټ مبلغ دي او Q له پس انداز څخه استفاده کول دي، په هره اندازه چې له پس انداز څخه زیاته استفاده وشي، د کریډیټ ضریب کوچنی کېږي. که د پس انداز له ټولو پیسو څخه د کریډیټ ضریب د مقدار په مبلغ باندې تقسیم کړو د کریډیټ ضریب لاسته راځي.

له پورتنیو توضیحاتو څخه دا پایله تر لاسه کېږي، په هره اندازه چې د کریډیټ ضریب ستر وي نو په هیواد کې بانکي وضع په هماغه اندازه بهتره ده یانې موږ د سترې مولدې ذخیرې لرونکي یو او پس انداز زیات دی چې کولای شو د پانګونې په ډګر کې ترې استفاده وکړو چې پانګه اچونه پخپله په ټولنه کې د تولیداتو د ودې او حقیقې او اسمي عاید د ایجاد سبب ګرځي، همدا شان تولید په خپل ځای کې د صادراتو د زیاتوالي او د خارجي پیسو په وړاندې د داخلي پیسو دارزښت د لوړوالي لامل ګرځي.

مولده ذخیره هغه زېرمه ده چې په بشپړه توګه د لګښت له مسیر څخه وتلي وي او بانک د پانګونې لپاره ځانګړي کړي وي. په بل عبارت مولده ذخیره له هغو مبالغو څخه عبارت ده چې په موقتي توګه د لګښتونو له مسیر څخه ایستل شوي وي خو دا شوني ده چې د مشتريانو له لوري د لګښتونو په توګه و کارول شي.

په دې ځای کې کولای شو د ۱۰۰ زره افغانیو د کریډیټ د ضریب اغیزې مطالعه کړو. په دې

ځای کي له پورتنی فرمول څخه استفاده کوو خو په دې فرمول کي مهم شرط د قانوني ذخیري د درلودلو هغه دی. که فرض شي چې قانوني ذخیره ۲۰٪ ده، ضریبې تاثیرات یې په لاندې ډول تر لاسه کیدی شي.

$$Z = \frac{1}{1 - q} = \frac{1}{1 - 0.2} = 1.25 = 100000 * 2.5 = 250000 \text{ مرتبه}$$

د کريدیت يا اعتبار ډولونه

الف: کريدیت په مختلفو ډولو طبقه بندي کولای شو

د وخت له مخي کريدیت په لاندې ډول طبقه بندي کولای شو :

- اوږد مهاله کريدت

- لنډ مهاله کريدت

- منځمهاله کريدت

۱- اوږد مهاله کريدیت: دغه ډول کريدیت د ۱۲ او يا تر هغه د زیاتو کلونو لپاره اجرا کېږي. دغه ډول کريدیت يا اعتبارات د درنو صنایعو، مصنوعي ځنگلونو او داسي نورو سترو پروژو لپاره ورکول او اخیستل کېږي. د ورته اعتباراتو منابع بيا هم هماغه مولد پس انداز دي. ځیني وخت د ورته اعتباراتو موده تر ۲۲ کلونو پوري هم ادامه کوي .

۲- لنډ مهاله کريدیت: دا هغه ډول کريدیت دې چې له يوې میاشتي څخه تر دريو میاشتو پوري اجرا کېږي. دغه ډول اعتبارات د بیړنیو ستونزو د رفع کولو په منظور ورکول کېږي لکه مزد، معاش او بیړني معاملات. د ورته اعتباراتو د ورکړې منابع یوازې له موقتي پس انداز څخه عبارت دی.

۳- منځ مهاله کريدیت: دا هغه ډول اعتبارات دي چې له دريو میاشتو څخه تر پنځو کلونو پوري اجرا کېږي. دغه ډول کريدیت معمولاً د متوسطو او خفیفه صنایعو په برخه کي ورکول کېږي. د ورته اعتباراتو منابع بيا هم له مولده ذخیري څخه عبارت دی. په ځیني استثنایي مواردو کي له موقتي ذخیرو څخه هم د ورته اعتباراتو د منبع په توگه استفاده کولای شو.

ب: د جاري حسابونو له مخي کريدیت

له یادي شوي مخي نه کولای شو کريدیت په لاندې ډولونو باندي و ویشو:

۱. د مال التجارې کريدیت

۲. ساده کريدیت

۳. د بهادارو پاڼو يا اوراقو کريدیت

۴. پذیرشي کريدیت

۵. بورسي کريدیت

۱- مال التجاره کريدتونه: دغه ډول کريدیت د بارنامي يا کدام د اسنادو په اساس ترتیب

کېږي. بارنامه له هغه مورد څخه عبارت ده چې د ترانسپورتي شرکتونو او تصديو له لوري یو ډول لیکل شوی سند دی چې د توکو، د هغوی د قیمت او رسیدلو د محل پته په کې لیکل شوي. د کدام اسناد له هغو اسنادو څخه عبارت دی چې د خصوصي یا عمومي گدامونو له لوري صادر شوی وي او د شیانو د مقدار او د هغوی د ارزښت په برخه کې ځانگړي معلومات ولري. د بانکونو له لوري ایجاد شوی اعتبار په وثیقه کې تر مندرج مبلغ کم وي.

۲- ساده کړیدیت: دا له هغه ډول اعتباراتو څخه عبارت دي چې د بانک له لوري یوازې د شخصي هویت له مخې اجرا کېږي. په دې برخه کې تضمین ته اړتیا نشته ، په افغانستان کې ورته اعتبار د سپینې قرصې په ډول هم اجرا کېدلې چې په ۱۳۶۴ ام کال کې منع اعلان شوي.

۳- د ارزښت لرونکو پاڼو کړیدیت: دا هغه ډول کړیدیت دي چې بانکونه یې د کړیدیت اخیستونکي د اعتباري یا بهاداره پاڼو د لیدلو له مخې اجرا کوي . د دغه ډول اعتبار میچه تر هغه مبلغ کمه وي چې په دغه قیمت لرونکي پاڼه کې درج شوي وي او دا هم لدی کبله چې د مبالغو د عدم حصول په برخه کې بانک له کومي خسارې سره مخ نشي او هغه له کوم زیان نه پرته جبران کړای شي.

۴- پذیرشی کړیدت: دغه ډول اعتبارات له هغو اعتباراتو څخه عبارت دي چې د تضمین له مخې منځته راځي او لری یې داسي دي ، فرض کړئ افغاني تجار یوه پاکستاني تجارته یوه اندازه اموال صادروي ، پاکستاني تجار د مال تر لاسه کیدلو وروسته افغاني تجار ته حواله صادروي . له یوه لنډ څنډ وروسته لا هم د حوالې د دغه سند وخت نه دي را رسیدلای چې افغاني تجار پیسو ته اړتیا پیدا کوي خو په افغانستان کې هیڅ یو بانک د پاکستاني تجار د حوالې بدلیدلو ته حاضر نه دي.

د ستونزې د حل لپاره افغاني تاجر پاکستاني تجار ته خبر ورکوي ، پاکستاني تاجر خپله حواله یوه داسي پاکستاني بانک ته چې د افغان لوري منل شوی وي، ور وړي او د تضمین غوښتنه کوي، پاکستاني بانک د حوالې تضمین کوي او افغاني بانک ته یې په اړه اطلاع ورکوي . په دې صورت کې افغاني بانک حواله تنزیل کوي او افغاني تجارته پیسې ورکوي.

که چیرته د پاکستاني تاجر له لوري د حواله شویو پیسو د سر رسید د پرداخت ځای او نیټه هم صورت و نه نیسي ، پاکستاني بانک د دې مکلفیت لري چې تضمین شوی رقم تادیه کړي. په دې ترڅ کې لیدل کېږي چې په اعتبار قبولولو(منلو) کې څلور اقتصادي عوامل دخالت لري یعني افغاني تاجر، پاکستاني تاجر، افغاني بانک، پاکستاني بانک. په حقیقت کې پاکستاني بانک هم د تاجر د هویت له پیژندلو وروسته د تضمین ورته پریکړه کوي، په داسي حال کې چې صادرونکي بانک یوازې پرداخت کوي.

۵- **بورئیسې اعتبارات:** دغه ډول اعتبارات له هغو اعتباراتو څخه بحث کوي چې د اسعارو د تبادلې په بازار کې د قیمت له نوساناتو څخه د گټې اخیستلو په موخه د بانکونو او اشخاصو له لوري اخیستل کېږي.

دغه ډول اعتبارات د لنډ مهاله اعتباراتو خاصیت لري او حد اکثر درې میاشتې په بر کې نیسي چې دغه خاصیت یې له اړینې تراژ اعتباراتو سره خورا توپیر لري. اړینې تراژ یا Arbitrage اعتبارات هغو اعتباراتو ته ویل کېږي چې د قیمت له نوساناتو څخه د استفادې په موخه په ځانگړې وخت کې تر سره کېږي.

د مثال په توگه که چیرته د اسعارو د تبادلې په دوو بازارونو کې د یوه شرکت یو واحد ونډې قیمت دوه گونې بدلون و مومي او اقتصادي واحدونه وغواړي له دې بدلون څخه استفاده وکړي دغه ډول معاملاتو ته د اړینې تراژ معاملاتو منبع ویل کېږي. اړینې تراژ په حقیقت کې هغه فرصت ته ویل کېږي چې له کوم گواښ نه پرته په یوه وخت کې په یوه یا څو بازارونو کې تر لاسه کېږي. درانیوونکي له لیدلوري کرېدت: له دې لحاظه کولای شو کرېدت په دوو برخو ووېشو: خصوصي کرېدتونه، عمومي کرېدتونه

عمومي کرېدتونه دولت او خصوصي کرېدتونه خصوصي سکتور اجرا کوي

له استعمالی لحاظه کرېدت: له دې لحاظه کرېدت کولای شو په دوو کټگوریو ووېشو: سر مایوي کرېدتونه، استهلاکي کرېدتونه. سر مایوي کرېدتونه معمولا تولیدي لوری په نظر کې نیسي او د ظرفیتونو د تغیر او ان تر دې چې د نویو ظرفیتونو د جوړېدو سبب کېږي، په داسې حال کې چې استهلاکي کرېدتونه معرفی وي او په تولید ډول ددغه ډول کرېدتونو د اجرا وخت لنډ وي خو دداسې کرېدتونو اغېزمنتوب او نه اغېزمنتوب د پوهانو له خوا د سر مایوي کرېدتونو په کټه بلل کېږي.

په بهرنۍ سوداگرۍ کې کرېدتونه:

په بهرنۍ سوداگرۍ کې اعتبارات تر کورنۍ سوداگرۍ ډېر تاثير لري، چې دغه اعتبارات د هر هېواد په بانکي سیستم کې په تولید ډول تنظیم شوي او د هغوی د کړنو درجه د بانکي سیستم د تکامل سره برابره ټا کل کېږي. اعتبارات په بهرنۍ سوداگرۍ کې لنډمهاله وي او په ننیو شرایطو کې شیانو د لېږد را لېږد او بهرنیو اعتباراتو د ساده سازۍ لپاره له بنسټیزو وسیلو څخه شمېرل کېږي.

اکریدیتیف کریدت (Akridifeve):

دا له هغه ډول اعتباراتو څخه عبارت دی چې د داخلي او خارجي سوداگرو تر منځ د خلا یا تشې د محوه کولو په موخه اجرا کېږي. له پورتنۍ وینا څخه دا پایله تر لاسه کېږي چې اکریدیتیف

کریډیټ د تضمین له مخې د بین المللي کرډیډ ډول دی. د ورته کریډیټ د عمل پروسه داسې دی چې: فرض کړی ځینې تاجران له بهرنیو تاجرانو څخه د توکو د رانیولو لیوالتیا لري، په دې ترڅ کې دوی بانک ته مراجعه کوي او له بانک څخه د اعتباري او کریډیټي اسانتیاؤ غوښتنه کوي، ځکه دغه دوه یانې داخلي او خارجې سوداګر یو تر بله پیژندګلوي نلري. په دې ترڅ کې بانک د معاملي د قیمت په اندازه د غوښتونکي سوداګر لپاره تړل شوي کریډیټ پرانيزي او تړل شوی کریډیټ له هغه کریډیټ څخه عبارت دی چې د بانک له لوري د اقتصادي واحد لپاره پرانستل کېږي خو سوداګري هیڅکله هم په مستقیمه توګه له هغه څخه استفاده نشی کولای. د معاملي د طرف بانک له خپله لوري باندې هېواد ته خبر ورکوي چې د خپل سوداګر لپاره دا ډول کریډیټ تضمین کوي. په دې توګه خارجې بانک د صادراتي اموالو په لېږد او استولو باندې لاس اچوي او په اړه یې داخلي بانک ته خبر ورکوي. داخلي بانک د خبر له تر لاسه کولو وروسته سم دلاسه د اخیستل شوي مکلفیت د اجرا په اړه اقدام کوي. په دې ترڅ کې لیدل کېږي چې د سوداګرو د نه پیژندګلوي او پیسو د نه شتون په ترڅ کې دهغوی تر منځ د معاملي د تر سره کېدلو د موخې تر منځ خلا د ورته کریډیټ په واسطه له منځه وړل کېږي.

ریمباورس اعتبارات (Rembourses):

دا ډول کریډیټ د تضمین له مخې له نړیوالو یا بین المللي کریډیټونو څخه عبارت دی. د بانکونو له لوري دغه ډول کریډیټ هغه مهال اجرا کېږي چې د معاملي دواړه لوري د هويت له پیژندلو سره سره د یو ډول تضمین غوښتنه وکړي. په دې ترڅ کې بانک د ورته ستونزو د لري کولو په موخه د ورته کریډیټ په اجرا کولو لاس پوري کوي خو باید و ویل شي د ورته کریډیټ په ترڅ کې د هغه د تادیه تضمین د بهیر له اساسي شرایطو څخه ګڼل کېږي.

د پنځم څپرکي دمطالبو لنډيز:

د څپرکي د لنډيز په توګه ویلای شو چې د تجارت له ودې سره په تړاو کتبي پیسې مو د اقتصاد په بېلابېلو ساحو کې مطالعه کړي. دڅپرکي لنډيز په دې کې دي چې په اقتصاد کې دپیسو رول دتجارت په پراختیا کې اوهر اړخیزې اغیزې داققتصاد په بېلابېلو ساحو کې مطالعه او وڅیړو. او په همدې حال کې په صنعت کې دزیاتو پیسو نه شتون، وسایل اوتو کې تحلیل اووڅیړو. اودهغو په وسیله مونږ کولې شو خپل ورځنيزي اړتیاوې پوره کړو. اودهغو نقش داخیستونکې اوپلورنکې له نظره، اوداستعمال له نظره دکریډیټ ډولونه داقتمادپه بېلابېلو ساحو کې څیړو. اودپیسو ارزښت له رسمی اوحقیقي پلوه هم کولی شو مطالعه کړو. دوخت اغیزې دارزښت له نظره مطالعه کړو.

د پنځم څپرکي پوښتنې:

۱. دکريديټ مفهوم واضح کړئ؟
۲. دکريديټ ضريب څه مفهوم څرگندوي؟
۳. په اقتصاد کي دکريديټ رول تشریح کړئ؟
۴. کريديټ دزمان په لحاظ په څو ډوله دي هريو تشریح کړئ؟
۵. دجاری حساب په لحاظ کريديټ په څو ډوله دي. يواځی نوم يې واخلي؟
۶. اکريديټيف کريديټ اوبورسی کريديټ سره پرتله کړئ؟

سرچینې او اخځلیکونه:

- ۱- انټرنټ ۲۳/۴/۲۰۰۸ [Http: /www. farya. com](http://www.farya.com)id
- ۲- سیاست های پولی پوهندوی سید مسعود ۱۳۸۷ کابل
- ۳- مېانی علم اقتصاد تالیف دکتورری تقوی تهران ۱۳۲۴
- ۴- پول وکرید تالیف پوهندوی سید مسعود ۱۳۸۷ کابل
- ۵- سیاست بودجه ویا روش ها بودجوی مؤلف یاد گاری استاد پوهنځی اقتصاد پوهنتون کابل

۱۳۵۸

د ښوونیز نصاب د پراختیا د ریاست پیغام

د پوهنې وزارت د تخنیکي او مسلکي زده کړو معینیت د ښوونیز نصاب د انکشاف ریاست د ټولني د عیني او ښکاره ضرورت په درک کولو سره چې د محصلینو او شاگردانو د درسي کتابونو په برخه کې یې تخنیکي او مسلکي رشتې درلودې او لري یې، په لومړي سر کې یې تصمیم ونيو، چې په ښوونیزو پلانونو او درسي مفرداتو باندې بیا کتنه وکړي او ورپسې بیا د شاگردانو او محصلینو د درسي کتابونو د تالیف لپاره مبادرت او کوشښ وکړي. د خدای (ج) په فضل او مرحمت سره او د ادارې او حسابدارۍ څانګې د ښوونکو په میړانې او همت سره د ادارې او حسابدارۍ درسي کتابونه تالیف شول تر څو په وړیا ډول د شاگردانو او محصلینو په واک او اختیار کې ورکړل شي.

د علم او معرفت له ټولو لوستونکو، علاقمندانو، د ادارې او حسابدارۍ د مکاتبو له ښوونکو، گرانو شاگردانو او د تخنیکي او مسلکي زده کړو د چارو له متخصصینو او همدا شان له ټولو خپرونکو او شنونکو څخه صمیمانه هیله کېږي، چې د دې کتابونو په مطالعې سره چې په لومړي ځل د ښوونکو او د ادارې او حسابدارۍ څانګې د مسلکي غړو له لوري تالیف او تدوین شوي دي. د مسلکي، تخنیکي او علمي مطالبو او مفاهیمو د څرنګوالي په هکله خصوصاً د هغوی املايي او انشايي اشتباهاتو په اړه مونږ ته لارښوونه وکړي، ترڅو په راتلونکي کې وکړای شو، په همدې او نورو برخو کې گرانو شاگردانو ته له دې څخه ښه، غوره، گټور او ارزښتناکه موضوعات وړاندې کړو.

همدا شان له گرانو شاگردانو او محصلینو څخه هیله کوو ترڅو د دې کتابونو د مطالعې او استفادې پر مهال د هیواد اقتصادي ستونزې، فقر او وروسته پاتې والی په نظر کې ونیسي او د کتابونو په ساتنه کې کوشښ او زیار وباسي، ترڅو د ډېرو شاگردانو او محصلینو د گټې وړ وگرځي.

پته: د پوهنې وزارت- د مسلکي او تخنیکي زده کړو معینیت

د تعلیمي نصاب د پراختیا ریاست

د درسي کتابونو د چمتو کولو عمومي مدیریت